

PRESENTACIÓ DELS ALUMNES ANOMENATS TRASTORNS DE LA CONDUCTA

COM ENTENDRE'LS?

QUI SON ELS ALUMNES AMB TRASTORNS DE LA CONDUCTA: UNA NARRACIÓ EN TRES TEMPS (CONVENCIONS, COMPLICITAT I CONTINGUTS)

- **D'ON PARTIM: D'UNA MIRADA QUE PRODUEIX UNA IMATGE PARCIAL I ESTIGMATIZADORA.**
- “Un conjunt de comportaments, de formes d’actuació diverses, que no sempre són entitats clíniques definides, que tenen com a elements comunes: molestar a altres i trencar las normes socials acceptades”
Rodríguez-Sacristán (1987)
- “Els trastorns dissocials es caracteritzen per una forma persistent i reiterada de comportament dissocial, agressiu o retador que en els seus graus més extrems pot arribar a violacions de les normes, més del que seria acceptable pel caràcter i l’edat de l’individu afectat i les característiques de la societat en la que viu” CIE-10
- **MÉS ENLLÀ DE LA MIRADA: CAL NARRAR LA SUBJETIVITAT DEL PATIMENT**

QUÈ DESCARTEM:

DESCARTEM ENTITATS CLÍNiques DEFINIDES, que poden o no presentar trastorns de comportament secundaris a la patologia principal:

- Trastorns greus del desenvolupament (espectre autístic, psicosis infantils, evolucions disharmòniques...),
- Psicosis de la segona infància,
- Psicosis de l'adolescència.
- També descartem quadres orgànics, injúries cerebrals i síndromes associats al retard mental.

RELACIÓ COMPLEXA AMB:

• Els anomenats **trastorns de la atenció i l'activitat**. Uns i altres es diferencien per el destinatari últim de la conducta –un mateix o l'altre-.

• **El gènere:**

Nois: dolor per la desvalorització de la pròpia imatge.

Noies: temperament làbil per la falta d'amor i reconeixement.

QUÈ VOLEM ?

- **ENTENDRE** perquè alguns alumnes es manifesten, es fan representar, de manera persistent i repetida amb una conducta molesta pels demés.
- **EVITAR** la seva patologització, discriminació o criminalització.
- **SENSIBILIZAR-NOS** amb el tipus de *patiment* que provoca el TC.
- **RECONÈIXER** el procés evolutiu del trastorn i fer una classificació operativa.
- **SIGNES D'ALARMA I INDICADORS EVOLUTIUS** per entendre el procés del trastorn.
- **CONTEXTUALITZAR LA INTERVENCIÓ PEDAGÒGICA** per a facilitar la relació educativa: treball de **CONSTRUCCIÓ DEL CAS.**

ENTENDRE perquè alguns alumnes es manifesten de manera persistent i repetida amb una conducta molesta pels demés.

- **PERSISTENCIA I REPETICIÓ** suposen lògica interna del conflicte psíquic i no voluntat personal.
- En lloc de la voluntat personal o '*joica*', que implica discrecionalitat, ens trobem davant **UNA ELECCIÓ FORÇADA**.
- L'alumne, sovint, manifesta **UNA RELACIÓ D'EXTRANYESA** amb l'acte trastornat – vivència de desrealització, com de somni o de fantasia- i **UNA IMPULSIÓ INCONTROLADA**.

EVITAR la seva patologització, discriminació o criminalització.

- Partim de la idea de que el TC **no és una entitat clínica constituïda. Manifesta una dificultat de maduració emocional i de creixar com a persona.**
- El TC és la manifestació objectiva d'**un suposat patiment psíquic** de naturalesa específica.
- Els factors intervinents mostren **un origen polièdric**: relacional, social i personal. La causa única es coixa o insuficient.
- Prudència amb la idea d'evocar o associar al TC immoralitat, delinqüència... El TC ha experimentat **emocions carregades de poca humanitat** i té **una convicció mòrbida de la vida**

SENSIBILIZAR-NOS amb el tipus de patiment que provoca els TC.

- La manifestació conductual dona la pista: **hi ha una falta d'elaboració mental.**
- La dificultat d'elaborar suposa la relació d'extranyesa amb el **conflicte succeït fora del temps subjectiu**. El malestar és asimptomàtic, no troba la bona expressió simbòlica. És inèrcial, perdura fora del temps.
- L'experiència de dolor psíquic és **principalment emotiva.**
- **El sentiment és aclaparador, indiscutible:** es viu com una imposició inexplicable, no raonada. És una ombra depredadora que absorbeix la vitalitat de la persona.
- L'alumne mostra una particular manera de viure la vida: pateix del **sentiment de despossessió** (Winnicott, 1956). Se sent un desheredat.

RECONÈIXER el procés evolutiu del trastorn i fer una classificació operativa.

- La constitució d'un TC suposa **la dimensió temps en la impossible mentalització del conflicte.**
- El TC mostra **un procés evolutiu** particular en la constitució de la personalitat. Quan abandona el món de les relacions de dependència infantil dels adults de proximitat i viu el seu trastorn de manera adultomorfa es transforma en un **Trastorn de la Personalitat.**
- La evolució del trastorn suposa tres fases diferenciades en la construcció dinàmica completa del quadre:
 - **INICI REACTIU O TRASTORN D'AJUST.**
 - **TEMPS ESTANCAT O TRASTORN ADAPTATIU.**
 - **RESOLUCIÓ NEGATIVA DEL CONFLICTE O TRASTORN DE LA CONDUCTA.**

INDICADORS EVOLUTIUS EN L'**INICI REACTIU O FASE DEL TRASTORN D'AJUST.**

- El TC solen tenir **un inici molt llunyà**, perdut en la primera infància, menys sorollós que les manifestacions de les etapes finals.
- Els TC solen haver sigut alumnes que manifestaren en l'Educació Infantil **ansietat flotant crònica i difosa**, associada a quadres de hiperactivitat, hipoactivitat o alternatius. **No entenen que volen els adults d'ells.**
- On situar **els signes d'alarma**:
 - Dificultats per a separar-se, per viure les conseqüències del no de l'adult.
 - Respostes vitals confoses tant davant la maduració i el creixement com davant les relacions...
 - Labilitat emocional (polimorfisme humoral: inquietud, baixa empatia, impulsivitat, inhibició, astènia...),
 - Reaccions de pensament dissociades, tendència a la sospita i a la interpretació no adequada,
 - Aprenentatge per imitació, problemes en la atenció i la concentració. Educació rígida o sense control,
 - Fenòmens discrets de temors a l'espai personal i hipocondria en el cos,
 - Factors de protecció i confiança no satisfactoris.
- **Què cal saber:** l'emoció i l'interpretació de la relació amb els adults no s'ajusten.

INDICADORS EVOLUTIUS EN EL TEMPS ESTANCAT O FASE DEL TRASTORN ADAPTATIU

El TC presenta un període d'estancament; el/la alumne/a viu la idea de fracàs perquè no troba la manera de foragitar, de desallotjar d'ell mateix, la visió negativa de la vida i del món que l'embarga. El estancat és, principalment, un enfadat amb ell mateix i amb el món. En termes "d'actualitat": el seu humor es compatible amb una vivència de baixa autoestima o depressió emmascarada.

- Tot parteix del **sentiment de desposseïció** que poc a poc es va reafirmant. Se sent desheredat: ha perdut "quelcom", li han arrabassat "no se que inexplicable", **no troba paraules per nombrar quelcom que està en relació íntima amb ser o no "amable"**; tenir **un valor suficient** per ser volgut pels adults.
- La persona no troba ni la interpretació ni la manera de treure's de sobre -no troba la sortida- **un sentiment o una imatge de fracàs i d'indignitat**, íntim i inexplicable. No és allò que l'ideal li mostra.
- **Pateix d'una identitat que no el satisfà**: no vol donar a entendre que és un "tonto" o que està "pirat". Evita la confirmació d'aquest autodiagnòstic defugint la conversa. Imputa o projecta aquesta idea convertint-la en una imaginació dels adults o dels seus companys.
- Té **baixa tolerància a la frustració**. Se sent ferit.
- És **rebutjat pels altres**. Pobres habilitats socials. De la desconfiança a l'odi.
- Té **un pensament inflexible**. Li fa mal pensar -**anorexia mental**-.
- Té **una vida narcisista**. Tot gira entorn d'un mateix, d'una imatge malmesa a refer i sorgir.
- **Què cal saber**: que l'alumne/a no s'adapta a la seva condició de fracassat, ni com a fill, com a persona, ni com a alumne/a. Lluita per sostenir una imatge ideal de sí mateix.

Anhela el prestigi

INDICADORS EVOLUTIUS EN **EL MOMENT DE LA RESOLUCIÓ NEGATIVA DEL CONFLICTE**

O

EXPOSICIÓ COMPLETA DEL TRASTORN DE LA CONDUCTA

- **El TC té un temps de resolució:** l'agreuement del sentiment negatiu de la vida, de fracàs, i la sensació de ser tractat injustament comporta el desafiament als altres i les conductes de fugida, reaccions agressives i passatges a l'acte. Conducta violenta i la ferma decisió de deixar enrere l'etapa del nen injustament maltractat. Només **conta l'imperatiu de convertir-se en un adult autosuficient.**
- **La vida és viscuda com un “dejà vu”, “dejà raconté”...**
- **S'aguditza el sentiment d'irrealitat, la vida s'ha convertit en un malson imparabile.**
- **Sentiment d'injustícia i d'innocència** exacerbats. **Molta irritació** –humor molt deprimat o cíclic.
- **Relació complexa amb el dolor psíquic i corporal.**
- **Identitat sexual qüestionada.**
- *Otto Kernberg (1975)* resum aquests indicadors en el **síntoma de difusió de la identitat:** la persona viu en un malson on es confonen els llocs, els temps i les imatges de les persones i de les coses. Constata un **trastorn greu del principi de realitat.** **El moment de resolució del TC dona pas a la configuració dels Trastorns de la Personalitat, on la persona ja té una imatge adultomorfa d'ella mateixa i del món.**
- **Què cal saber:** que la persona defuig d'un món de malson repetint inconscientment situacions i actes viscuts a l'etapa reactiva del trastorn. **Es busca la solució definitiva al conjunt de patiments amb greu risc de la vida.**

Pronòstic i Recomanacions

- **EL TC és la culminació d'un procés evolutiu.**
- La manera de **acompanyar** i de **donar hospitalitat** en cada fase del procés pot ser determinant de l'abast del trastorn. **Quan les identificacions adultomorfes es consoliden inicia la dimensió i la varietat dels Trastorns de la personalitat.**
- **Cal implicar a la família, la institució educativa i els professionals.**
- Importància de **treballar la derivació** a la SM o a altres serveis especialitzats.
- El "contium" TC sol derivar, a la adolescència, cap el **trastorn antisocial de la personalitat** en els nois i a **dificultats temperamentals severes** a les noies. També cal tenir presents altres possibles evolucions que van des de la normalitat fins a diversitat de anomies mentals i socials.
- **Considerar la creació d'una Unitat Tècnica d'Orientació dels Trastorns de la Conducta (UTOTC) que assessori, orienti i promogui iniciatives i la formació permanent dels EAP's i Psicopedagogs de Centre.**
- **Considerar en el Centre Escolar el professional idoni per fer de referent del cas. La CONSTRUCCIÓ DEL CAS és la eina interdisciplinària principal.**
- **Promoció d'un mosaic de recursos i itineraris de creixent especialització en el territori a partir de la diversitat d'experiències: UAC's, UE's, UME's.**

Jornada “Les adolescències en el traspàs de la modernitat”

**Auditoria de l'Hospital de Sant Joan de Deu
12 i 13 de desembre 2003**

ELS PATIMENTS DELS JOVES I DE LES FAMÍLIES EN LA SOCIETAT DE TRASPÀS. RESPOSTES INNOVADORES. Conferència Clausura

1. JUSTIFICACIO.

Benvolguda audiència.

En primer lloc cal justificar el títol de la conferència i el context de l'enunciació. La nostra pretensió està en definir l'ús del mot patiment, escollir la paleta de colors i traços alhora de donar algunes pinzellades sobre la nostra societat de traspàs, la societat que estem vivint, i també en trobar la millor manera per saber ajuntar i comprendre una diversitat d'afirmacions i dubtes, negacions i certeses, d'esglais i il·lusions... que assalten els esperits quan miren de reüll, amb malfiança, a les noves adolescències i els seus estils de vida. Un pas més està en visualitzar la multiplicitat de famílies d'avui dia i què és allò que els cal afrontar en l'educació, l'acompanyament i la transmissió de valors als joves. Així com considerar la situació d'altres adults de proximitat com mestres, educadors, formadors laborals...

Per altra part, desitgem que aquesta jornada i tot plegat serveixi per realitzar allò que considerem de vital importància avui dia: per mantenir converses àmplies, fins i tot controvèrsies, entre disciplines, doctrines, professionals i famílies amb visions i conviccions diverses sobre aquest tema tant polièdric com és l'adolescència i que corre el perill d'esmicolar-se en els mil fragments d'un mirall trencat.

L'estil escollit per a la dissertació, l'estil narratiu, té un to èpic, un to d'aventura del pensament, que defuig del to melangiós de recreació en un passat perdut o en els miratges de l'ideal. Res més lluny d'un ritme vital i moral de desencís o derrota. El pensament i les praxis de l'acció educativa, social i sanitària demanen nous arguments i nous reptes per valorar els nous escenaris per intervenir. Calen nous debats i nous compromisos ètics amb el malestar i les fractures dels lligams de les generacions. Aquest relat és una peça més entre les altres intervencions d'aquesta jornada, som

conscients que estem en un món calidoscopi, múltiple, tendint al fragmentari. Tenim la voluntat que serveixi per veure i per imaginar nous horitzons i nous contextos.

El càlcul en la transmissió aposta per l'influx dels medis de divulgació que triomfen en l'època: els de la imatge. Pretenem fer un *collage* d'imatges, *zappings* i tota mena d'imaginacions suggestives per transmetre les idees capitals. No ens pot passar per alt que les idees, avui dia, estan recobertes, embolcallades d'imatges o de significacions preconcebudes que, amb excessiva freqüència, anticipen la resposta. Les idees existeixen embolicades a la manera dels tractaments que l'artista Christo fa als monuments. No solen presentar-se nues. Amb l'adolescència i a la joventut això passa. No ens és fàcil copsar els mots clau. Estan farcits d'acompanyaments fets en lentes coccions i recalentats. Cal travessar les imatges per trobar el pinyol, l'os, de les idees que orienten les praxis –prenem aquest concepte de la tradició filosòfica hegeliana -. La praxis és, com aquesta tradició de pensament ens senyala, l'entrelligat de les idees que orienten i de l'acció que flueix d'elles. Les idees mouen a l'acte. I això és el que pretenem afavorir, que les idees portin a la formació i a l'acció: formació de la conversa i acció de la recreació de les pràctiques i de les institucions per a l'adolescent i l'adult jove.

Tot més aviat a contracorrent de la pendent de l'època, on imatges i escenificacions prevalen, sovint faltades del temps per a la reflexió i el discerniment. La premsa davant les incerteses que desperta el traspàs d'època, el sentiment de d'angoixa en front dels enigmes o de l'empatx del que és nou, porten a solucions precipitades enroscades en vells pensaments o posicionaments insuficients.

La societat oberta i de risc dels inicis del segle XXI, a cavall de la novetat i el reciclatge, així com ja no confia en l'agitador revolucionari tampoc pot esperar del pensador conservador. Està esperonada en l'esforç de creació d'un nou llenguatge que faci de full de ruta per als nous temps. Estem en el temps d'una nova poètica que faci sonar fort nous efectes de llengua i noves posicions ètiques davant dels nous reptes de convivència i cohesió social.

2. EL CONCEPTE DE PATIMENT.

Començarem, doncs, per desgranar la idea de "patiment". Potser a algú li sembli una idea poc consistent. Una idea llepada de pietat i no inclosa en la meticulosa tradició psicopatològica europea. Potser ressoni emparada per la tradició existencial cristiana.

Concedim, d'entrada, que estem d'acord. Si hi ha, actualment, un moviment a Europa per donar consistència argumental a aquest mot és perquè no està incert en la tradició. Per tant ens trobem amb un mot nou. Un mot disposat per a un nou ús.

Ens podem preguntar: Per què utilitzar-lo? Ens convé posar-lo en circulació com a posada al dia de les nominacions del dolor quotidià, del dolor psíquic de viure? Sí, creiem que sí, i veurem perquè i quins són els avantatges que comporta el seu ús. A

partir de l'època en què les normes es diversifiquen, les clíniques i els sumatoris psicopatològics que constituïren l'ordre de la mirada mèdica i la primera clínica psicoanalítica queden arrabassades per una nova clínica de la continuïtat dels patiments i els gaudis en consonància amb el sentit de la vida.

Farem ús de les ensenyances de la història de les mentalitats per fer-nos conscients de les mutacions que s'han produït en la societat occidental per la galopant immixió de la ciència en el nostre món, construït per la raó i el sentit, pel saber i la veritat. La ciència ha capgirat les coses, produint-ne i reproduint-ne com mai, i també generant, amb el seu discurs, nous imaginaris i significacions sobre la vida, la mort, el cos i el sexe. És el discurs que en el segle XX adquireix prestigi i domini. Substitueix d'altres discursos, però curiosament només predica i sanciona sobre el mercat i les seves operacions, no tenint en compte l'Home i les seves representacions. Ni tampoc té consciència de les conseqüències de la seva hegemonia al excloure del seu càlcul econòmic la economia de la Libido de les persones i les seves relacions. Això no s'ha produït de la nit al dia i el capitalisme, el modus de producció que correspon a l'època de la ciència, ha sofert també canvis. El capitalisme acumulatiu de la revolució industrial, caracteritzat en la laboriositat del capitalista auster, ha anat patint transformacions fins arribar al capitalisme financer d'avui dia, representat per la caricatura de l'ostentació i el malbaratament de la riquesa. Aquest últim capitalisme transforma l'espai i el temps, universalitza un únic escenari principal per tot el globus i redueix a tothom a pròxim i proletari. Al llarg d'un segle i escaig l'Home, en el seguit de canvis, s'hi ha deixat la pell. Qui és ara i com entendre'l?? Com xifrar les seves mutacions?? Seguim-ho pas a pas.

En primer lloc ens remuntem a la dècada dels vint del segle passat i trobem un Freud que va posar de moda el terme de "malestar". Té, com tots sabem, un text capital per a la història de les mentalitats i del pensament social que és "*El malestar en la cultura*". Per Freud, el malestar és l'expressió humana de la tensió entre els ideals que ens proposa la cultura i les aspiracions personals, libidinals i materials del ser humà. Planteja, amb una bellesa didàctica, que poques vegades veiem o copsem els ideals despallats de l'embolcall: els altres. L'embolcall dels ideals són els altres, que són model, objecte, auxiliar o adversari. Com bé recordava Hegel les idees s'encarnen en persones com Napoleó encarnava per al filòsof la manifestació més alta de l'època del esdevenir de l'autoconsciència. A l'època de Freud, la parella del subjecte és l'altre, el pròxim. I la dinàmica dels temps, el progrés basat en les apostes de la Raó, és un afer col·lectiu en el que l'Home –l'Home en majúscules- és el sumatori de tots els homes. No hi ha sortida més enllà de la parella "jo i els altres" feta de renúncies i d'esforços per dominar la pròpia naturalesa humana, dita pulsional per Freud.

Hi ha una imatge colpidora. Freud utilitza la faula del porc espí. El fred el porta a buscar als altres. Les punxes dels altres el llençant a la solitud.

L'Espriu o en Foix donen la versió poètica catalana d'aquesta faula. Potser que la postmodernitat faci l'aggiornament de la faula dels porc espí en la faula del mòbil: en la peripècia de l'adolescent parlant pel mòbil per quedar sense quedar i veure si després tornarà a parlar-se i si fa o no fa.

Tenim, doncs, per el primer terç de segle XX, un bon mot per anomenar el dolor psíquic de viure. Dolor no patològic i consubstancial a la experiència humana quotidiana. Voldríem aquí fer una acotació subratllant el mot “quotidià”. Quant diem dolor psíquic de viure i no patològic ens referim al “quantum” de desplaer que acompanya la subjectivitat de cada època, no fem referència a fixacions patològiques ni a processos mòrbids que descriu la semiologia psiquiàtrica o la clínica psicoanalítica i que conformen la psicopatologia d'un temps.

En un segon moment del segle XX, amb la Segona Guerra Mundial, els existencialistes posen, amb molt d'èxit cal dir-ho, nom al sentiment de viure del moment. La “nàusea” és l'expressió. La col·lectivitat comparteix el sentiment moral i vital de la nàusea com efecte del resultat de les grans apostes del discurs de la Raó: el sorprenent fracàs en el gran projecte de fer avançar la Història Il·lustrada vers la Felicitat redemptora de tothom. Estem en el temps en el qual comencen a liquidar-se, a preu de saldo, les grans Idees del món que configura el discurs de la Raó. Les obres de referència les trobem en autors de la talla d'un Sartre o un Camus. Però ens interessen obres més properes com la del psiquiatra i escriptor Martín Santos. Ens referim a “*Tiempo de Silencio*”. Obra, ambientada en el raval de Madrid, que dona semblança de la destrucció moral de la nostra guerra civil i de les nafres del franquisme gris que reduplica el sentiment de fàstic i vòmit d'uns ciutadans que veuen com Europa perd el tren de la Història i edemes, com espanyols, estan aïllats. “*Una comedia ligera*” d'en Eduardo Mendoza va en la mateixa enfilada, però l'escenari és Barcelona. La millor - per a l'educació sentimental d'una generació -, la insuperable, és “*Encerrados con un solo juguete*” d'en Joan Marsé. També ambientada a la Barcelona de la derrota i del silenci vergonyós de diverses generacions entortolligades. En un to més desimbolt, de nois bé, tenim els relats curts d'en Juan Goytisolo “*Para vivir aquí*”, fan bona companyonia a la prosa i els “aventis” d'en Marse.

Les imatges, dissortadament, no són de la imaginació. El realisme del fong de la bomba d'Hiroshima o els cossos avergonyits dels supervivents de Mathausen provocant el vòmit. Hem anat una mica més lluny de la faula del porc espí. Se'ns ha passat la mà, una mà comandada per idees sense matís. Com Freud va comprovar quan va rebre el ressò de la lectura de “*Més enllà del principi del plaer*”, la idea sense forçament no considera el seu revers, el món pulsional. Bé i el benestar no sempre concorden.

Si mirem a casa nostra tenim els estraperlistes i les putes del Raval. O la Montserrat Roig amb el seu temps de Cireres i els catalans en els camps de concentració. Tenim això a casa nostra perquè els nostres ulls estan guaitant com el desvergonyit d'en Sartre darrera el pany. Fa nàusea tot això i alguns volen, encara ara, que ho oblidem.

Després, en tercer lloc, venen els anys de la pressa. Pressa per atrapar el futur, però també per oblidar el desastre. El sentiment d'època és el “vertigen”. La pressa marca les relacions i les expectatives. La tècnica, pensem, resoldrà els problemes de l'ètica. I, tot plegat, fem-ho ràpid. Ens fem creients de les bondats que anuncia la ciència neta. La

nova religió profètica és la Ciència Cibernètica i la Tècnica la filla ben volguda. Es produirà la fi de la Història i tots serem feliços endollats a les pròtesis tècniques, ens diuen els benaurats. Apassiona i a la vegada angoixa aquest ritme contradictori. L'estrès és la paraula que dona nom a la contradicció. La parella de ball del subjecte apressat és allò que oblidaren els Ideals de l'època anterior: les satisfaccions o les passions d'una vida reglada que borra un passat.

Pot ser dos imatges contrastades de l'època són “*La febre del dissabte nit*” –la pel·lícula d'en Travolta- i l'arribada de l'home a la Lluna. Fa un fart de riure trobar el contracop d'ironia en la imatge de l'home a la Lluna. Sembla que en els feliços 60 teníem als homes o a la Lluna o a la carretera contracultural de la Maria. I per no treure dramatisme a la cosa tenim, cal no passar fulla, la nena vietnamita, corrent nua i amb cremades a l'esquena, fugin, amb un contracamp incendiat pel napal. El vertigen i la fugida és “*On the road*” amb el Kerouac de torn fent d'heroi i perdedor. Ja no estem a l'època de les grans persones i a la revolució ara li toca ser contracultural.

Amb el sotrac i el tall que suposa el Maig del 68 –proposem que les èpoques no tenen una cadència lineal, si no que s'invaginen les unes en les altres -, comença l'època decisiva on el discurs de la Ciència domina el món ordenat per les Idees. La Ciència fa possible un nou món on es dona la reproducció interminable d'objectes de la necessitat, la creació de nous objectes suntuaris en forma de gadget per animar el desig i donar confort a la individualitat i l'angoixa. També anuncia un nou combat contra el dolor i la mort. La Ciència fa possible que somniem en guanyar la partida a la mort amb l'invent del Home Bionic o amb Terminator i els mutants. Ens proposa un Home trasplantat i apedaçat amb materials inorgànics. Però, també, el discurs de la Ciència s'ocupa de nous reptes on l'Home fa nosa i tal vegada l'Home s'apunta a la il·lusió d'eliminar els vuits que en l'horitzó de la Vida l'han fet de sempre humà: l'impossible de la Mort i la falta del Desig. Il·lusionar per elidir la mort i anorrear la sensació que produeix la manca de coses és el programa més consistent de l'actualitat. Alguns predicadors de la nova època així ho veuen. El resultat de tot això és que l'Home està empantanegat sense saber què pensar, què fer, més enllà d'anar a remolc del nou discurs potent de la Ciència. El món del pensament, acomplexat, fa l'intent de ser mimètic amb els càlculs de la Ciència i concep instruments que s'assemblen, caricaturalment, als aparells tècnics. Les Ciències Conjecturals –l'Educació, la Sociologia, l'Antropologia, la Psicologia, la Psicoanàlisi...- pateixen de ser desprestigi i tots anem a remolc del nou escenari. A tothora ens recorden, ens recordem, que tenim que ser eficients i eficaços segons els paradigmes de la societat tecnoeconòmica, ens recorden els gerents de les nostres institucions de prestacions de serveis a la persona. Potser cal un esforç de poètica –d'escriptura nova, amb nous sentits i valors de vida -, de crear o recrear noves paraules que permetin cerner un futur que encara no té qui l'escrigui.

Com tenim l'Home de la nostre època??. Té un dolor de viure definit com a “patiment”. Està estancat, no sap on anar, què fer i a la vegada està enganxat, addicte, amb les solucions que donen el consum i els avanços tècnics. El dolor psíquic estàndard és el “patiment”, sentiments de la contradicció de viure a la vegada l'estancament personal i

espiritual, no saber què pensar i on suposar un saber que ajudi a concebre l'explicació de tot plegat, i al mateix temps mantenir la il·lusió que els coneixements nous, la múltiple reproducció de coses materials i el consum ens alliberen de les alienacions diàries.

L'Home de l'època està estancat i es mostra consumista. Si pretén representar-se aquest malestar s'acomoda a un símptoma nou que és el de ser un "proletari". Es representa com un "proletari" perquè té la certesa que el seu patiment és degut al robatori que li fa el modus de producció capitalista. Li roba el saber viure i el saber fer i li imposa un mercat de falsos objectes per a l'equilibri i l'harmonia. Pensa que les seves manques són conseqüència de l'acció del Capital i no de la seva pròpia naturalesa o biografia humana. Per bé o per mal sempre el Capital –diu el vers rimat -. El Capital sembla que ho explica tot, no tenim res més a la bast que aquest discurs únic i els seus pseudo objectes.

En aquesta època les imatges i les novel·les que ens interessin passen pels arguments del realisme brut, els nous talls al cos i a la moda pret-a-porter o last-time femení o per la imatge que tenim de "bàrbar" del jove d'avui dia. Però si som una mica murrís veurem com aquest cos deconstruït o aquest jove bàrbar, al temps, és envejat per la lleugeresa del seus lligams i per la suposada llibertat que té sense amarres. En definitiva, és envejat per tenir tot allò que comporten els lligams socials tous - ser lliure, ser lleuger i ser sense futur - que l'angoixen i de quina manera. La nostra societat oberta reviu l'odissea de l'Ulisses entre els dits del "*Finnegans Wake*" d'un Joyce que ironitza i destrueix la significació del món i el "*Cosmòpolis*" d'un DonDelillo que paranoia la ciutat. Tot plegat fa olor d'apocalipsi.

Així, doncs, en aquestes coordenades trobem a l'adolescent i al jove compartint la subjectivitat d'època amb generacions precedents. Té patiment de viure i es sent un proletari més, sense amarres per l'angoixa i ignorant de lesavingudes del desig. Sol sap que ha de ser més llest que el Capital, que és la nova i enganxosa parella de ball. No perdem de vista que la parella dels adolescents de la modernitat eren els Ideals de la generació anterior. Ideals a rosegar, a desacreditar, a superar... El multiproducte de petits ideals que ofereix el capitalisme post industrial fa indigerible o interminable la tasca de rosegar-los.

Hem fet fins aquí aquest breu tomb pels sentiments d'època per poder caracteritzar allò que del dolor de viure és compartit per la gent. Per anomenar el dolor inherent a la vida, el dolor que comporta viure en cada època. No hem fet una mena de psiquiatrització generalitzada sota la dicotomia normal/patològic. Recordem que quan en el món acadèmic estava de moda aquesta discussió, en realitat el que passava era que l'ordre mèdic no volia perdre pistonada i sota la atraient força de la antipsiquiatria es feia més psiquiatrització i menys comprensió de la condició humana. La antipsiquiatria, com a contrapoder de la psiquiatria oficial i asilar, va fer un pobre servei per la Salut Mental. La història dels manicomis d'Itàlia ho mostren. Eren els psiquiatres progressistes els que dictaminaven què era normal i què era patològic. Ho feien en el púlpit que havia

ocupat el cap de servei de tota la vida. Dissortadament aquest reduccionisme sempre mostra la cara fosca de la discussió: l'ombra allargada del poder. La Salut Mental sol ser, quan no té arguments propis sobre el patiment humà, el braç tecnològic de l'ordre públic, l'ordre para policial. Ens interessa més el càlcul sobre com es viu el dolor psíquic en cada etapa de la història que el ball de bastons entre normes i ordres. Si tornem a la discussió normal/patològic dissortadament podem caure en el abús de psiquiatritzar a la adolescència o el que és el mateix posar als joves sota la sospita policial.

Què cal saber de tot això?? Si en la època actual la gent mostra “patiment psíquic”, ho fa perquè no confia en saber explicar les contradiccions del viure i la afectació d'aquesta impotència es localitza en el cos. En aquest punt és on podem seguir confiats les velles idees sobre la neurosi actual que tenia Freud. La neurosi actual transfereix l'angoixa al cos i evita pensar en la implicació personal en el desgavell. Rebutja les formacions simptomàtiques del inconscient i mostra una gran desuposició en el saber dels especialistes de la Salut Mental i l'Educació. Els signes del malestar no són a l'abast del diàleg. El desprestigi actual de les nostres professions cal llegir-lo en la dinàmica que porta a la suposició que el càlcul de la Ciència val per a tot. I a la desuposició de resultats a esperar dels argument del Pensament. El sentit comú de l'època diu que el científic és exacte i que les cabòries del pensament enreden la troca amb la veritat. La tensió a la Salut Mental es juga en la contraposició entre exactitud i veritat quan tractem el malestar humà.

No ens hi posem fulles, l'alleugeriment del patiment passa per la serenor i no per càlculs científics o pels productes farmacològics que complementen l'operació generant confort. Caldria parlar-ne en una conferència àmplia. De totes maneres, per sortir al pas, la serenor és el sentiment que correspon a un equilibri entre viure afirmativament els signes del temps i negar-se a deixar-se portar per les il·lusions de l'època. Té serenor qui desconfia del sentit comú i no s'apunta fàcilment a la repetició d'expressions i llocs comuns sobre quelcom. Té serenor qui confia en les noves creacions que simptomatitzen l'inèdit. És obvi que no mostren serenor, per exemple, els tertul·lians dels massmedia. Són el contraexemple de la idea de serenor que tenien sant Agustí o Heidegger.

Un altra manera de concebre la serenor és l'ensenyança que comporta la psicoanàlisi quant afirma que la condició de l'Home és la seva divisió mental entre allò que esdevé del pensament i allò que com a revers del pensament és una satisfacció escadussera. L'Home se serena quant sap i usa la seva divisió humana. S'estressa quant es vol d'una sola peça, en la unitat o de pensament o de satisfacció.

3. LA SOCIETAT D'AVUI. SOCIETAT DE TRASPÀS: DE L'ERA INDUSTRIAL A L'ERA DE LA INFORMACIÓ

Toca en aquest apartat, una vegada situat el concepte de “patiment”, avançar una mica més i situar les coordenades de la societat d'avui.

Els ciutadans de l'època actual comparteixen un sentiment de mudança i d'embaràs que és fidel reflex del moment que toca viure. L'Era de la Industrialització està deixant pas a quelcom polièdric que alguns anomenen l'Era de la Informació. Aquest traspàs suposa enderrocs i canvis a molts nivells, però també creacions i incertesa sobre el futur i els seus horitzons. No és la primera vegada que ens trobem amb un repte així, la Història en va plena d'exemples: successió d'èpoques, canvi de paradigmes sobre el món, en el pensament...

El ciutadà manifesta sentiments complexos i sovint contrariats. Si més no, on la cosa produeix més estranyesa és en els capítols dedicats als valors i a les creences, a la dimensió subjectiva del temps i al lloc reservat a l'Home en la nova Era. La inhibició, la vergonya o la obscenitat sovint s'amalgamen amb un estar callat o un parlar entortolligat on les nostàlgies de tota mena i els entusiasmes més diversos no donen pas a una convenció orientada sobre la vida present i les seves instruccions d'ús. La rabiosa individualitat de l'Home del Funcionari fa que no sigui fàcil trobar el temps i l'espai per compartir amb els altres, per assajar converses sobre noves figures de la moral i de la providència que engranin el temps quotidià amb els reptes de l'avenir.

L'Home del Funcionari, fill del discurs de la Ciència, apareix a la Història més lliure i més demòcrata que l'Home de la Raó, fill de les Grans Idees. És polièdric, multifaceta. Una d'aquestes cares el presenta acompanyat per un guany recent del que no està disposat a renunciar, davant els nous reptes de la vida en comú tendeix a refugiar-se en la soledat compartida amb objectes de consum i amb il·lusions de gran abast sobre el cos. Mostra cansament davant les lliçons de la Història. Noves coordenades del dolor i del plaer i un cinisme difós vers els problemes renovats de la humanitat, el fan malfiar de trobar solucions dins els camins trillats de les Idees que s'emparen en la tradició de la Il·lustració.

Sembla que la Cultura i la Moral de l'Esforç per arribar a ser, al caducar, ha deixat lloc a la Cultura del Funcionament on el Consum i el Gaudi de l'Instant fan oblidar el futur. En un primer moment, el Consum i el Gaudi de l'Instant semblen un bon analgèsic, però després comprovem que la dependència que generen dels objectes i de l'estil de vida suportat en la seqüència continua d'instantants fa la desintoxicació més traumàtica. La toxicitat de la Cultura del Funcionament és alta. De fet gran part dels mals subjectius d'ara s'expressen en la dimensió excés/defecte en el funcionari i la conseqüència en el cos com si d'una substància tòxica es tractes. Molts dels nous mals de l'època tenen en comú la sobredosis d'objecte i la infradosis d'idea.

La Societat de Traspàs mostra els impassos en la transformació de l'estructura familiar, del marc socioeducatiu, del teixit empresarial i laboral. Els valors i creences de la modernitat precipiten en la deixalleria, però els de la postmodernitat no són encara a les prestatgeries de les grans superfícies comercials. No hi trobem, de forma nítida, res més enllà del magnetisme dels múltiples objectes a l'abast i del trencaclosques de fantasies sobre les noves possibilitats del cos i de la reproducció. Aquesta societat és oberta i

valora el risc però promou ciutadans que semblen porucs davant les relacions i els compromisos. El compromís és una paraula fatídica, pel seu passat, pel seu present.

En el despuntar de l'Era de la Informació, el somni econòmic és regular-ho tot com mercaderia i el conte de la ciència és fer-ho tot possible. La declinació de la Providència, del Progrés i de les Figures d'Autoritat convoquen a un nou despertar.

Els símptomes del malestar es signifiquen en el plus de valor del capital - valor de valors- i en les expectatives de producció i reproducció de coses i cossos. L'imperatiu resa de la següent manera: cal que la cosa funcioni fins que res falti i la decrepitud i la mort siguin impossibles -. Tot valor humà té la seva equivalència econòmica i tot desig té la seva satisfacció en objectes de consum o en imatges de cossos reeditats.

Cal preguntar on són els nous reptes de convivència, solidaritat i de cohesió social i on els seus impossibles; en què es pot creure i què cal respectar. Potser un nou discurs sobre la Vida de les Persones i la Sostenibilitat del Ecosistema s'està fent lloc a les goles de la gent. Potser substitueixi vells ideals. Els seus aspectes formals s'infiltraran del Dret de les Persones, dels Pobles i de l'Ecosistema. L'Era de la Informació en el revers copsa la Vida i el Dret.

La Vida i el Dret són dos conceptes clau per als nous discursos d'orientació en el tractament del patiment. A l'època freudiana els dos conceptes forts eren la Mort i el Sexe. Serà possible que aquests nous conceptes de la Vida i del Dret substitueixin en el discurs sobre l'Home els mots freudians??. El temps ens donarà la resposta.

4. ELS ADOLESCENTS I ELS JOVES AVUI. LES FAMÍLIES.

En el passat proper, a la societat moderna, els adolescents i els joves responien per la seva condició de rebels i alhora de confiats en les institucions i en la societat. Se sabien actors, entre d'altres, dels canvis i del progrés. Encarnaven una moral utilitària de l'arribar a ser. Era l'arribar a ser i no l'arribar a tenir la fita de la seva educació i maduresa. El pas del món de la infància a la edat adulta era possible mitjançant la promoció personal, la formació intel·lectual i la incorporació al món laboral. L'empresa solia presentar-se com una segona família on la seva economia mixta, libidinal i monetària, abastava relacions inèdites. La seva educació sentimental era un viatge a contra cor de la cultura dels pares.

L'experiència d'acceleració del temps subjectiu i la vivència de protagonistes d'un moment social de traspàs fa que el jove visualitzi un horitzó sense relleus, planificat per la reproducció del capital, l'enginyeria econòmica i el seu corollari de necessitats en recursos humans: precarietat, reciclabilitat, mobilitat, inestabilitat... La màxima de Descartes –Penso, aleshores soc- s'ha renovat i té un nou format que ve a dir així: Consumeixo aleshores sóc. El jove no està integrat com part activa del procés. Si bé cal dir que tampoc les generacions precedents són protagonistes de la Història. Aquest

paper correspon als elements imprescindibles del discurs de la Ciència: temps de càlcul i capital. L'esquizofrènia de l'època el divideix entre subjecte de consum imprescindible per als bons resultats de la economia i recurs de mà d'obra prescindible també per als bons resultats de la economia.

La novel·la de formació de l'era de la modernitat, basada en relats com el "*Werther*" o similars, s'ha mudat. Ja no es tracta del treball de la formació per arribar a ser i dominar un ofici o una professió. El nou estil presenta relats curts de literatura "*dirty*" on es mostra el revers de la utopia de l'Era de la Informació. Cal ser prou llest per sobreviure funcionant, que la màquina no pari. No cal preguntar per la direcció que pren o per la raó del seu dringar. La desorientació sobre el que es vol d'ell sol representar al jove actual, per altra part, res més proper a la vivència de l'adult. El patiment de la desorientació, del estancament, és un sentiment d'època comparable a la nàusea o al vertigen en la modernitat i compartit, a l'engròs, per les generacions.

La societat oberta i de risc empeny els adolescents i joves a ser més vulnerables i insegurs. S'han vist abocats a construir una moral d'urgència, utilitària del funcionar i consumir, una moral de noves ficcions on encara no hi ha paraules per fer cànon entre el passat, el present i el futur. Tot sembla que passa massa de pressa.

El jove d'ara és més vulnerable. Està, com diu amb precisió la llengua francesa, "en souffrance" –es veu encallat i patint -. No té per costum demanar ajut i se sent impotent davant d'un destí incert i canviant. El jove, com l'adult, té un vocabulari mancat, hi falten paraules i hi sobren significats. Falla l'orientació i el sentit de la finalitat del nostre ser en el món i del futur volgut. En el seu lloc trobem proliferació d'imatges i d'objectes i reproducció d'orgues i cossos. La nova època encara que té un vocabulari propi no fa un discurs consistent amb semblances creïbles. Això danya les consciències i genera nous malestars.

Curiosament, com deia abans, molts d'aquest malestars són reedició de les anomenades "neurosis actuals" on el temps de l'estrès i el fenomen psicossomàtic prenen rellevància en forma de les noves neurastènies i addicions. L'altre epidèmia la protagonitza la insuficiència moral i la indústria farmacèutica l'anomena tristesa i depressió. La fatiga i l'humor han obert el ball de gala per celebrar l'arribada dels nous temps. Per altre part la fractura del lligam social la mostra la violència i la multiplicació dels fenòmens de dispersió de la identitat i els trastorns de personalitat.

Que faltin paraules i sobrin significats o imatges dona pas al sentiment de la intenció agressiva i a la dimensió patognòmica de la violència i de l'acte. La societat actual barreja la pressa per assolir quelcom amb una patètica falta de narrativa. Genera nous escenaris de immediatesa, amb dislocació de voluntats, de cossos i de gaudis. Les "performance" i les instal·lacions que mostra l'art contemporani són incisiva metàfora de tot plegat. Constatem com en aquesta hora de canvis la rauxa dionisiaca es fa pas en front del seny apol·lini, seguint les fites de la reflexió nietzschiana sobre la genealogia de la moral. En l'escena quotidiana, fem insistència en aquest fet d'absoluta novetat,

l'objecte més preuat un instant després pot esdevenir deixalla. Això es veu clar en els nens i adolescents però no és aliè dels adults.

Un breu apartat per a la família pot matisar algunes de les pinzellades del que exposem. La família patriarcal s'ha esmicolat i l'entrada de la dona en el món del treball ha multiplicat les versions que d'aquesta copsava Freud a la societat apedaçada d'inicis del XX entre la mare, la homenot, la soltera i la femenina. Per altre part, la paternitat es feminitzada, ja no ocupa la posició d'excepció en la dinàmica relacional domèstica. Les convencions familiars es multipliquen, les paternitats i maternitats també. Ja no podem parlar de la família en singular, com no podem parlar de l'adolescent. Els rols simples de la família extensa d'abans s'han complexitat al reduir-se el nombre de membres que configuren l'estructura familiar i hem entrat en una època de bricolatge i combinació. Els joves d'ara ja no estan lligats al patrimoni familiar, estan més units que mai a la sort del tresor libidinal dels pares i mares domèstics. Els narcisismes omplen l'escena de absorció i d'expulsió dels fills. Les posicions masculina i femenina usufructuen el dictat del nou ordre de la ciència promovent en la relació sexual i civil noves formes sospeses de talls circuits en la relació home-dona del passat. Els seus patiments i els seus horitzons són del mateix ordre que els dels adolescents.

5. ON TROBAR ELS ADOLESCENTS I JOVES D'AVUI. COM RECONEIXE'LS.

On trobar a aquests nous adolescents i adults joves? Aquests que pateixen, “sense rostre” i “en souffrance”, amb noves maneres de mostrar i tractar el cos i amb hàbits i conductes de risc?. Amb famílies i escenaris socials variats. Les estadístiques no els troben ni en conversa amb el món educatiu ni a les consultes de la Salut Mental. Defugeixen d'aquests àmbits “moderns” que els estigmatitzen o segreguen com a espessits intel·lectuals o desequilibrats mentals. Són lluny dels invents institucionals de la modernitat: l'escola, el dispensari d'higiene mental o el món de l'associacionisme.

Són o patint en silenci, individuals, reservats, normals inquietants o exhibint un cos deconstruït dels canons de bellesa de la modernitat o si no en crisis, però sempre fora de l'àrea d'influència dels vells discursos sobre l'arribar a ser.

Les estadístiques de la crisi els troben a les urgències hospitalàries –somàtiques o mentals -; a l'aiguamoll del fracàs escolar i formatiu; davant de les figures punitives de la justícia; tancats a casa o en guetos, patint eventualment els abusos dels altres...

De totes maneres el problema és com fer una nova semiologia dels signes del patiment de la postmodernitat i com facilitar el diàleg amb ells. Nous signes, que ven rebuts, buscats amb curiositat en els nous adolescents, faciliten el treball de construcció de nous símptomes i novel·les de formació que incloguin com a parella els altres i no la Ciència.

6. EL “SI NO FOS” DELS MALS DELS ADOLESCENTS I JOVES.

Si no fos per la falta de narrativa, els adolescents i els joves, solen estar més preparats personal i intel·lectualment que generacions precedents. Sovint, la imatge que tenen els adults d'ells està retocada pel sentiment d'estranyesa i inquietud davant la falta de comunicació i la suposició que l'adolescent representa l'ideal dels valors elàstics de la societat del “just in time” i el “take away”. Aquest aiguabarreig no facilita la comunicació.

La confrontació, marcada per la ignorància, l'enveja i el recel mutus, genera un calidoscopi d'imatges de temor i d'horror que el discurs mediàtic fixa en el jove cínic, violent i bàrbar. L'impacte produeix una marca indeleble en la memòria. No es tracta d'esborrar aquestes imatges si no de trobar els signes veritables dels homes i dels temps per inaugurar noves converses entre generacions. Els impossibles generacionals tenen que presidir aquestes converses.

Potser cal dir que el gruix del malestar dels joves d'avui radica més en allò que alguns especialistes anomenen “patiment psíquic” que en imatges romàntiques de l'adolescència rebel o que en curt metratges alarmistes sobre trastorns psicopatològic greus i conductes bàrbares. El seu tractament objectivant i diferenciador, iatrogènic, produeix un sentiment paranoic en uns adolescents que verifiquen amb més força, si cap, que pateixen polítiques de segregació a partir de trets i conductes diferents i insegures.

Si el “patiment psíquic” de l'adolescent i del jove es caracteritza per ser el resultat de la dificultat de saber del propi malestar i de no parlar-ne amb d'altres. En aquest sentit l'adult de proximitat – familiar o professional implicat en la seva formació- també mostra dificultat per establir relació amb el jove, per copsar els signes particulars del seu estancament, acompanyar-lo i fer d'agent de futur.

7. RESPOSTES INNOVADORES.

Per tot el que hem exposat fins aquí i per la convicció que és possible una tasca positiva amb l'adolescència i la joventut, el Programa CAPCTUA –Centre d'Acollida Permanent i Comunitat Terapèutica Urbana per a Adolescent i Adults Joves- té com a objectiu l'atenció d'aquest col·lectiu oferint un lloc d'hospitalitat on la narrativa de la pròpia vida compartida amb altres, ja siguin joves, família, professionals..., impulsi la promoció de projectes personals i sociolaborals vers el futur.

El Programa CAPCTUA és tangible i innovador. Està dissenyat amb una arquitectura modular. Surt del sumatori d'actuacions educatives, socials, laborals i sanitàries que responen a les necessitats que genera el “patiment” del jove en ell i el seu entorn. El CAPCTUA és una construcció feta a la ciutat, en el bressol de la comunitat, a partir del treball de fer xarxa amb els serveis i institucions de la ciutat. És una arquitectura modular ubicada en el mapa de l'urbanisme dels serveis personals.

Com que es confia, primordialment, en la potència de les idees que ordenen el programa i la praxis, el CAPCTUA genera un hiperespai que:

- És un *emplaçament* construït per la intertextualitat educativa, cultural, social i sanitària. Treballa el patiment psíquic i la crisi evitant el passatge a l'acte i la urgència.

- És un *escenari* per a l'actuació dels joves, de les famílies i dels adults de proximitat. Acompanya l'adolescent en risc. Orienta a la família. Fa de mitjancer amb el món de l'escola i de la formació.

- És un *nus* en el teixit assistencial i associatiu a la comunitat. Complementa i tanca el circuit. Fa de mitjancer amb la comunitat.

- És un *lloc* per a projectes personals i col·lectius. Assessora, dona suport i informació.

- És una *caixa* de ressonància del malestar de viure dels joves d'avui dia. Promou noves respostes cíviques.

- És una *plataforma* per l'acció preventiva evitant processos de fixació patològica i d'eclosió de trastorns mentals i minvant la conflictualitat, l'exclusió i la inseguretat.

- És un *observatori* per a l'estudi i la recerca. Investiga les formes actuals de malestar, de dolor, de segregació i de demanda del jove.

- És un *rebot* on el dret infiltra la dialèctica entre el bé, les pràctiques i les llibertats. Lluny de caure en el paternalisme, però també en el tecnicisme, usuaris, professionals, comunitat i administració estan emparats pel dret del "per tots" i pel revers del cas.

- És una *porta* amb tres claus de pas: la proximitat urbana, el telèfon i el correu electrònic.

- És un *portal* a la xarxa de noves tecnologies de la informació que nua la praxis dels especialistes, la producció científica i els centres universitaris i docents. També té *links* amb l'acció cultural i comunitària.

8. DESCRIPCIÓ DEL CENTRE.

Aquesta sòlida arquitectura modular connecta tres espais, mòduls o pisos:

§ Primer pis: Lloc d'Acollida i Trobada. Construït amb un Casal de Joves i Punts d'Informació –educativa, formativa, cívica, sanitària...- i Cafeteria.

§ Segon pis: Lloc de Múltiples Converses. Despatxos, Tallers, Laboratoris, Sala de Noves Tecnologies, Biblioteca... Ocupats per l'Equip Socioeducatiu, el Servei d'Atenció Familiar, el Servei de Salut Mental, l'Equip d'Integració Laboral...

§ Tercer pis: Lloc d'Alberg i de Cuidados. Té llits calents i terapèutics. Sala de cures i infermeria.

L'articulació dels espais ofereix innovacions en sintonia amb el perfil dels nous adolescents i adults joves. El Programa dona atenció immediata les 24 hores a les crisis personals del jove; és un nou dispositiu intermedi comunitari entre les hospitalitzacions i l'atenció ambulatoria; ofereix noves modalitats d'hospitalitat, de cura i de psiquiatria d'enllaç en el filtrat de les urgències. És Centre de Respir o de triangulació amb el domicili familiar i amb els CRAE de la Direcció General de Infància i Adolescència.

La solidesa de la construcció té punts forts: dona atenció integral, ofereix sortides als impassos familiars, promou el treball en xarxa i la coordinació transversal d'actuacions de les administracions i les entitats. Completa el mosaic territorial de serveis i col·labora en la vetlla pels drets del col·lectiu.

L'Equip, definit per les impossibilitats de cada disciplina per escometre sola la feina, articula les tasques educatives, socials, de promoció laboral, psiquiàtriques i psicològiques a partir del treball de posta en forma de les demandes, de formalització del símptomes i altres defenses del malestar. En definitiva promou la construcció del cas, la narrativitat de la persona i el lligam social.

Això suposa partir de la virtut de la docta ignorància i fer possible la màxima freudiana: "que res destorbi la curiositat prudent que permet investigar per facilitar que l'interessat sàpiga de la lògica del seu patiment i que en pugui fer un ús suportable". En aquesta màxima freudiana hi ha fre en front d'expressions fortes com cura o canvi. Hi ha fermesa que transmet idea de saber i usar del símptoma per inventar o refer una forma de vida més digna i conforme al llaç social.

La formació de l'equip i el seu treball en comú és la pedra de toc del projecte.

9. EL CAPCTUA COM OBSERVATORI PRIVILEGIAT PER MIRADES PARTICULARS.

L'informe Aubry del 2001 sobre l'adolescència a França, d'altres estudis i articles especialitzades, així com la nostra experiència assistencial, fan èmfasi en l'elevat patiment psíquic de grups que manifesten interrogants sobre la identitat sexual, sobre l'assumpció primerenca de responsabilitats familiars o que tenen problemes psicosocials.

En aquests col·lectius l'angoixa i els trastorns de l'humor capitalitzen un estil de vida desequilibrat amb significatives conductes de risc, experiències de degradació o

passatges a l'acte. Sovint els pensaments depressius i les fantasies autolítiques donen pas a actuacions violentes, maltractes i suïcidis.

El CAPCTUA tindrà particular sensibilitat i compromís amb les següents *poblacions diana*:

- # *els adolescents amb interrogants sobre la identitat sexual,*
- # *els joves conflictuats amb les seves creences culturals i religioses,*
- # *els adults joves –nois i noies- amb càrregues familiars,*
- # *els adolescents i joves amb problemàtiques psicosocials, amb estat de precarietat o erràtics.*

Capítol a part mereixen *les noies i les joves*. Poc aparents, tant a la premsa com en els estudis especialitzats, tot sovint mostren un patiment molt més fort i més desesperançat que els nois. Les fantasies de suïcidi i de desaparició són, de vegades, la única sortida. Comparant-les amb els nois es troben en una situació de precarietat material i anímica més notable, viuen amb la desil·lusió i el desamor tot un seguit de danys sobre la pròpia imatge com a persones i com a dones. La angoixa, les somatitzacions i les oscil·lacions de l'humor les fan molt vulnerables. Alguns estudis en llengua anglesa subratllen l'agressivitat i la violència que es polaritza a l'imaginari femení. La particular morbiditat dels trastorns de personalitat i dels quadres depressius sol ser maquillada amb vells fantasmes masculins sobre la degradació i la prostitució de la dona. Cal fer una posada al dia honesta. Cal promoure investigacions sobre les relacions mares i filles, sobre els nous reptes de la feminitat, sobre la dona del nou segle... Cal una nova atmosfera més respirable sense tants prejudicis arrelats en el passat de tot això. És una bona manera de fer prevenció, també, de la violència de gènere.

El CAPCTUA promourà els estudis comparats i la coneixença i difusió d'experiències al respecte per tal de mantenir laboratoris d'investigació i tallers d'autoajuda així com d'altres alternatives de suport. Per portar aquestes iniciatives endavant comptarà amb la col·laboració d'associacions i estudiosos compromesos amb els temes –sexuals, culturals, religiosos i socials -.

En un altre ordre de coses el CAPCTUA, en ares de la cohesió social i la solidaritat, fomentarà *la memòria històrica* de les persones i del país. Per a aquesta empresa comptarà amb la col·laboració de persones grans voluntaris i professionals ad honorem.

En definitiva, el CAPCTUA no suposa canvi, si no que és un projecte de nova generació que modifica les coordenades de la relació de la xarxa i promou la visió de nous problemes i nous horitzons en matèria d'investigació i d'assistència. És una construcció isomorfa del concepte de “serenitat”. Sí i no de tot i de no res.

10. EL CAPCTUA ÉS UN PROGRAMA TRANSVERSAL.

Com ha estat detallat, l'arquitectura modular del Programa CAPCTUA possibilita una sèrie de serveis i actuacions pels quals vetllen les administracions autonòmica i local. La interdisciplinarietat i la diversitat d'objectius i finalitats que promou fa que el

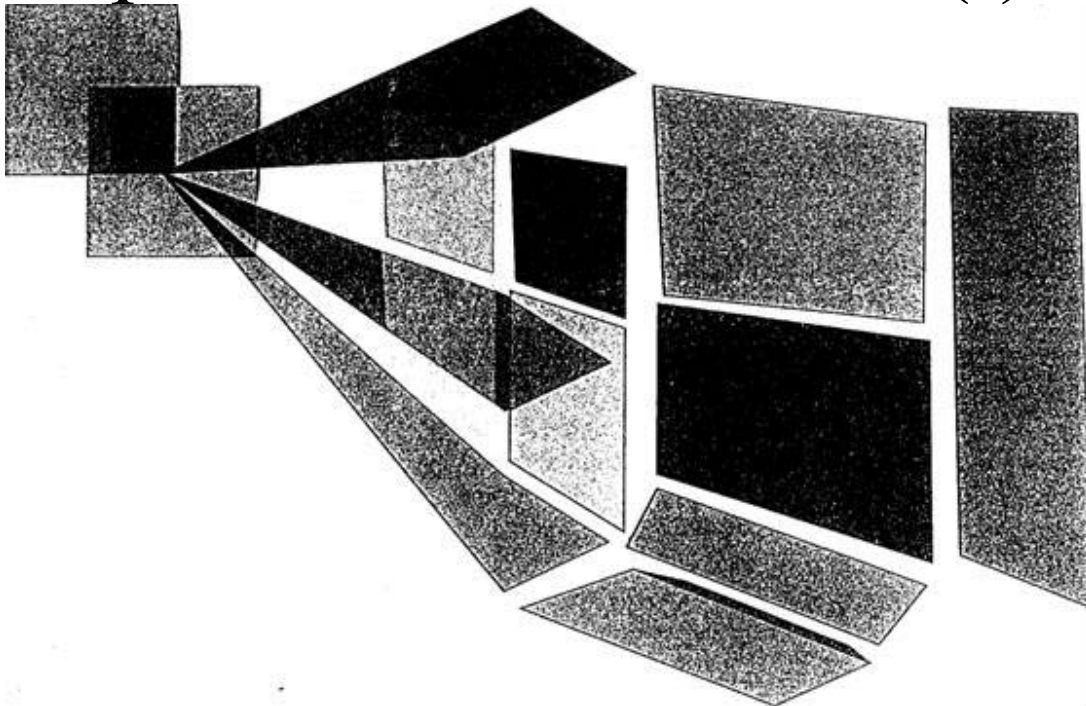

Programa CAPCTUA sigui possible a partir d'una iniciativa de transversalitat entre Departaments de la Generalitat de Catalunya i de col·laboració amb distintes Regidories del Ajuntament de Cornellà i el Consell Comarcal.

Francesc Vilà (relator), Eugenio Diaz i M. Dolors Vique
Projecte CAPCTUA Fundació Cassià Just i Dredera SCCL

Cornellà, setembre del 2003.

El precio de una errancia(*)

Francois Sauvagnat.
Psicoanalista

Quisiera situar de entrada mi intervención haciendo referencia a una práctica que observó un funcionario local del Imperio Británico¹ a fines del siglo pasado en India, cerca de Bombay, en aquella época existía un famoso mercado, que tenía lugar en los montes Mahadéo; la principal atracción de las festividades era el suicidio de jóvenes hombres, que se arrojaban de lo alto de un acantilado a 150 metros en honor al dios Mahadéo.

¿Cómo se explican sus conductas? Estos jóvenes realizaban un voto formulado por sus propias madres antes de venir al mundo. Estas eran mujeres estériles que suplicaban al dios Mahadéo que les concediera la fecundidad, a cambio, prometían ofrecerle sus primogénitos. El muchacho designado es puesto al tanto del voto de su madre en el momento de la pubertad. A partir de ese momento, lleva la vida de un monje mendicante, visita todos los templos del dios, y llega al monte Mahadéo en el momento de la fiesta anual, para precipitarse desde lo alto del acantilado. Si le faltaba el coraje de morir, emprendía durante un año su errancia. Como máximo se le acordaba una prórroga de un año suplementario. Después del cual debía precipitarse al vacío. La historia, por supuesto no relata lo que le sucede al pobre desgraciado si retrocede por tercera vez...

En esta práctica ritual, podemos situar de entrada el precio, el valor que puede tener esta conducta de errancia. Siendo aquél de una deuda a pagar, de una deuda exorbitante frente a la cual la existencia del sujeto no tiene el más mínimo valor puesto que ella está contra toda mucho antes de su llegada al mundo, y a partir del momento en el que le es

Por el término de errancia se puede caracterizar el comportamiento y la posición subjetiva de un cierto número de jóvenes que se prostituyen

desvelado su destino, lo propulsa a esa errancia, que prelude la muerte real, incluso si en varios aspectos mina la realización.

Me parece que esta práctica tradicional, en su radicalidad nos introduce de la mejor manera a la problemática de la errancia.

Por el término de errancia se puede caracterizar el comportamiento y la posición subjetiva de un cierto número de jóvenes que se prostituyen. Si he propuesto este término, es porque a mi parecer permite examinar bajo un nuevo aspecto la posición subjetiva de un cierto número de jóvenes –y los menos jóvenes también- de un verdadero extravío, de una desorientación subjetiva, que me parece caracterizarlos mucho mejor que la implicación en las prácticas delincuentes o toxicómanas.

Quisiera señalar una ambigüedad del término errar en francés (también válido para el español). Este deriva, nos enseña el diccionario etimológico de Bloch y Warlburg², de la confusión de dos palabras diferentes. La primera viene del latín errare que significa equivocarse o extraviarse. La segunda es un verbo antiguo que significa simplemente progresar, avanzar, caminar, en este sentido se decía igualmente *oirre* (en viejo francés).

En el último sentido, errar se utilizaba principalmente para los peregrinos, a quienes una cierta indigencia podía eventualmente acercarlos más a la vida eterna. Así, los monjes errantes que son tan numerosos en muchas religiones (tradiciones católica, hinduista, budista) o bien las errancias tradicionales de los pueblos gitanos, que durante largo tiempo, han presentado su desplazamiento como peregrinaje a partir del siglo XV en Occidente³. Esta "cobertura", por otro lado, ha sido retomada por los bribones, los "mendigos", "los hijos de Caín", como los denomina en su reciente estudio el historiador polaco Bronislaw Geremek⁴; estos estafadores rápidamente devinieron, gracias a la literatura española, los héroes de las novelas "picarescas", erigiendo una figura eminente de la modernidad.

Otro caso, recientemente recordado por J. d'Ormesson⁵ es la figura medieval del infiel errante, como la figura de Boutedieu, quien habría sido condenado a errar hasta el infinito por haber burlado a Cristo el viernes santo, o aquella de Malc, muy cercana al personaje de Judas, haciendo notar leyendas similares españolas; o aún Ahasvérus el zapatero errante, que no aparece sino tardíamente, a fines del siglo XVIII⁶. Digamos rápidamente que al inicio esta tradición era del todo antisemita, pero con el romanticismo, este tipo de errancia es considerada como generalizada: cuando W. Goethe o Adalbert Chamisso⁷ retoman el tema, es en el fondo para afirmar que somos todos errantes, en tanto que hombres modernos y sujetos de la ciencia.

Es bastante interesante notar que el "infierno", puesto de relieve hace ya algunos años por el sociólogo F. Dubet⁸ como característico de los jóvenes salidos de "ciudades obreras", "con problemas", desempleados más o menos violentos, si al principio connotaba un malestar existencial, ahora tiende a designar una suerte de elección de vida que es análoga, guardando las proporciones, con el destino de los bribones descritos por Geremek.

Aquello a lo que apunto con el término de errancia es algo evidentemente diferente, puesto que se trata más bien de cercar una posición subjetiva que de detenernos en las

envolturas sociales que, por supuesto, no han de ser descuidadas ni ignoradas.

"Juventud abandonada" e "impostores"

En el fondo, la población a la que aquí apuntarnos lleva, en la tradición psicoanalítica, tres tipos de etiquetas, que quisiera recordarlas brevemente: "juventud abandonada", impostores y "conductas antisociales".

Con los términos "juventud abandonada" (*verwahrloste Jugend*)⁹ August Aichhorn designaba los hijos maltratados, abandonados, en conflicto masivo con su familia, y sobre todo persuadidos que el orden del mundo estaba constituido según un modelo de agresión-frustración del cual es absolutamente imposible salir. A propósito de varios casos, Aichhorn mostró en que medida, incluso con niños agresivos, una maniobra educativa terapéutica era posible, pudiendo hacer aparecer una situación nueva para ellos: tener el derecho de sobrevivir sin tener que mostrarse agresivo. O más precisamente para retomar la problemática que me parece importante en estos casos: que su existencia pueda no ser puesta en duda, que tenga verdaderamente un valor.

Del mismo modo, cuando K. Abraham, en 1925¹⁰, evoca "la historia de un caballero de la industria", un estafador y artista plástico que al comienzo le parecía completamente irrecuperable, inclasificable, retomando un término consagrado por el uso, para mostrar con gran sorpresa, un buen día, que este estafador dejó de estafar y de errar de ciudad en ciudad, de cárcel en cárcel. Pues había encontrado una mujer que le demostró que él podía ser otra cosa que el patito feo de su familia, odiado por su padre y dejado de lado por su madre. En el fondo, saben que Edgar A. Poe¹¹ decía que la estafa era lo propio del hombre, esta mujer llegó a probarle la existencia de un más allá de la estafa, en donde él podía tener un valor indiscutible.

Winnicott y las "conductas antisociales"

Un más allá de la errancia y de la estafa, es aquello que Winnicott describe cuando habla de "conductas antisociales", publicado en 1956¹². Recordemos que con estos términos, el celebre psicoanalista inglés, no apuntaba a una delincuencia organizada, sino al resultado de lo que él concebía como las privaciones, destetes afectivos derivados de una insuficiencia en los cuidados maternos. Esta causalidad ha sido muchas veces criticada, y de seguro no recubre todos los casos que podemos encontrar. Así, por ejemplo, el psicoanalista americano Karl A. Menninger¹³, mostró hasta que punto una educación demasiado solícita, infantilizante, podía precipitar a ciertos sujetos a una realización particularmente cruda de la pulsión de muerte, haciendo de ellos, en el mejor de los casos, unos eternos niños de pecho.

No obstante, podemos reconocerle a Winnicott haber sabido descubrir los mecanismos esenciales de estas conductas, principalmente el hecho de que el niño a través de sus descarríos de conducta más o menos ruidosas y desesperadas, pone en evidencia que algo le faltó, algo a lo cual él tenía derecho; que este algo no es negociable a priori, y que su comportamiento, en el fondo, es una reivindicación, una protesta contra esta carencia: la conducta antisocial, para Winnicott, deja *esperanzas*¹⁴. Hace de la conducta antisocial una conducta de llamado: Pero deja en la sombra un punto importante que se desprende, sin embargo, de su texto: el objeto de reivindicación es el valor, el precio que el sujeto mismo pueda tener en el seno de la constelación familiar y parental en la cual vino al mundo. Este

valor es, en esos casos, algo que, desde su punto de vista, no puede ser negociado y es precisamente aquello contra lo cual el sujeto protesta. Este texto de Winnicott debe ser confrontado a otra serie de textos (es sabido que Winnicott ha escrito mucho sobre la delincuencia), de los cuales tomaré sólo tres. Primero, una conferencia que he traducido recientemente, y que habla de la primera práctica de Winnicott en un centro de jóvenes adolescentes refugiados de la segunda guerra mundial¹⁵. Allí él describe el problema existencial fundamental de esos niños que es la supervivencia. Lo que nos acerca a nuestro tema.

A propósito de varios casos, Aichhorn mostró en que medida, incluso con niños agresivos, una maniobra educativa terapéutica era posible, pudiendo hacer aparecer una situación nueva para ellos: tener el derecho de sobrevivir sin tener que mostrarse agresivo.

Los otros dos textos son: "Objetos y fenómenos transicionales"¹⁶, donde insiste sobre el hecho de que el "first not-me posesión"(*) es su ser mismo, algo de lo que él no puede decir, a propósito de lo cual no puede más que mentir, y el resultado, aún ahí, de la posición en la cual es mantenido por su familia. Es decir, que expresa de un modo invertido la posición en la cual su entorno simbólico lo sostiene. Por último, otro texto, "La cuerda: un aspecto técnico de la comunicación"¹⁷, pone en evidencia el hecho de que si un niño es mantenido en la carnicia en cuestión, un cierto tipo de separación se revela imposible: no puede existir como separado.

Es evidente que aquí esta imposibilidad de separación es desde ya simbolizada; el problema no era tanto que no podía separarse particularmente de su madre sino que este niño no podía parar de jugar con una cuerda, y ataba todo lo que le caía bajo sus manos, de un modo totalmente compulsivo.

Es precisamente una característica de los sujetos de los cuales nos ocupamos: su errancia, paradójicamente, resulta de una imposibilidad de separación, y están tanto más encadenados a esta errancia cuanto que rechazan toda actividad contractual que pueda asegurar un lazo social estable. Todo transcurre como si esta deuda a pagar, contratada las más de las veces por su entorno familiar en su nombre, se encarnara de tal modo en ellos que anula completamente el valor de lo que se puede presentar frente a ellos como posesión propia, como los fieles del dios Mahadéo.

Por supuesto que abundan los ejemplos de esta anulación: la mayor parte de los sujetos que vienen a vernos se presentan sin documentos de identidad, y frecuentemente no sólo hay que hacerles los trámites sino también conservarlos. Otros nos confían objetos personales como si fuéramos el monte de piedad (suerte de banco social hipotecario en el que se presta dinero a cambio de objetos dejados en garantía), y vienen periódicamente a inspeccionarlos para verificar su existencia, que para ellos es altamente improbable. Pensemos también las numerosas inhibiciones intelectuales que pueden presentar dichos sujetos, para quienes falta la confianza mínima para aceptar recibir el saber en un aprendizaje.

Pensemos igualmente la manera espectacular con la cual el dinero de la prostitución viene a ser las más de las veces dilapidado, a tal punto que ciertas reglamentaciones policiales del siglo pasado preconizaban que se constituyera autoritariamente una caja de ahorros para las prostitutas¹⁸.

Podemos incluso preguntarnos en qué medida un cierto número de esos jóvenes errantes no encuentran precisamente, en algunos servicios sociales, interlocutores que vienen a pagar en cierto modo esta deuda previa. Pero el fracaso correlativo de estos encuentros podría igualmente ser imputado al hecho de que el objeto de esta deuda les resulta inaccesible, indecible, y por esta razón, invaluable por fuera de la reivindicación en la cual esos sujetos se sostienen. Es por eso que en regla general un psicoanálisis les es inaccesible, porque se trata de un contrato en el que se invita al sujeto a ceder sobre el goce de su síntoma. Ahora bien, lo que demandan, lo que exigen estos sujetos es más bien que su deuda previa sea liquidada... mágicamente, ya que para ellos todo contrato no hace más que retirar un engaño del que han sido, incluso antes de haber cobrado o percibido, los engañados.

De un engaño al otro

Hay un punto sobre el cual J. Lacan, (a propósito de ese maravilloso texto sobre la adolescencia que es *EI. despertar de la primavera de Wedekind*¹⁹) ha hecho, según mi parecer, avanzar mucho sobre la problemática de la errancia. Es el de la paradoja de que si el ser humano siempre es la presa de un cierto tipo de errancia, habría en el fondo buenas y menos buenas. Hay una errancia fundamental por el hecho mismo que el ser humano se guía a ciegas por los significantes. Pero lo que hace que las consecuencias sean más o menos dramáticas de tal o cual tipo de errancia, es una elección subjetiva que pondrá en juego el ser mismo del sujeto. Para resumir, habría dos aspectos relativamente diferenciables en las conductas de errancia a las cuales estamos confrontados.

- 1) Una estructura simbólica que se encarna en el fantasma, un lugar asignado al sujeto por el deseo del Otro.
- 2) Una elección alienante que el sujeto ha realizado, que es la de no hacerse cargo o incluso rechazar todo lo que pueda vincular su deseo con la ley (rol de la función paterna).

Hay una errancia fundamental por el hecho mismo que el ser humano se guía a ciegas por los significantes

Toda una gama de comportamientos puede aparecer, que va desde la búsqueda de una función mediadora (fuga para hacer un llamado a otra persona de la familia) hasta una suerte de denuncia, de reivindicación, incluso de rechazo total. Estas elecciones son claramente visibles en las conductas de errancia, en la medida en que se presentan esencialmente con la estructura de una pregunta, que tortura al sujeto y ante la cual no encuentra una respuesta. Pero esta pregunta, paradójicamente, ya es una toma de posición, un comienzo de respuesta. Por supuesto, esta respuesta incontestable no es la buena. Pero el sujeto todavía se encuentra en la errancia, y si no se ha embargado aún en certidumbres más fuertes (como la de una criminalidad organizada) es porque en el fondo duda un poco. Como decía Winnicott, "aún queda una esperanza". Se pregunta, si a pesar de todo, el dios

Mahadéo no se equivoca un poco... Es ahí, me parece, que podemos intervenir, y que una maniobra es posible para un cierto número de casos.

¿Qué se trata de obtener? Para mí, se trata de demostrarle al sujeto que existe una instancia en la cual se puede apoyar, una instancia que invalida al dios oscuro (en El despertar de la primavera de Wedekind²⁰, se trata del "hombre enmascarado"). Se trata de invitar al sujeto a retirar su confianza de este dios oscuro y por ende de relativizarlo, mostrarle que es una construcción fantasmática y que lo que quiere es su pellejo, que en el fondo apunta a otra cosa que a su propia destrucción. Para ello, evidentemente, habrá que localizar en qué de su bagaje simbólico el sujeto se puede apoyar, con qué fuerzas puede contar para separarse de ese dios oscuro.

Efectos de báscula

Así como Winnicott (1956)²¹, o Aichhorn (1959)²² consideraban que las "conductas antisociales" que describían podían encontrarse en todas las estructuras clínicas, de igual modo, la errancia se puede constatar en sujetos que presentan tipos clínicos variados, con posiciones evidentemente diferentes; es lo que quisiera mostrar a partir de algunos ejemplos, y agradezco a los practicantes que han querido comunicarme sus preciosas observaciones.

¿Qué se trata de obtener? Para mí, se trata de demostrarle al sujeto que existe una instancia en la cual se puede apoyar, una instancia que invalida al dios oscuro

La errancia puede presentarse en una estructura neurótica y hacer actuar los resortes fundamentales. Así tal sujeto, mortificado por un padre omnipresente en el hogar aunque incapaz de conservar un empleo fijo, controlando incesantemente el mínimo gesto y obrar de su hijo, al punto de constituir un superyo devastador forzándolo a deambular horas y horas sin rumbo fijo. Durmiendo apenas algunas pocas horas cada noche, el desdichado corre de empleador en empleador, actuando sin parar las escenas conflictivas que lo encadenan a su genitor, forzado a una mitomanía que no hace más que perjudicarlo anulará por otra parte un encuentro que había sido organizado entre los miembros del equipo y su padre, aterrorizado por la idea de los efectos que éste podría producir. Parece a tal punto obsesionado por los controles de billete que logró hacerse interpelar sin billete de transporte un número considerable de veces (llegando incluso a hacerse multar cuando tenía un billete válido) al punto de acumular multas por miles y miles de francos, lo que sólo una negociación extremadamente rigurosa, cautelosa, logró hacer cesar.

Lo mismo que una joven que se prostituía en condiciones particularmente dramáticas es acosada por un personaje materno vagabundo, a la cual le entrega una parte del dinero de la prostitución. Esta joven se presentó largo tiempo de una manera casi maníaca, abor-dando a los pasantes, como si no existiera distancia alguna entre ella y el otro, en una suerte de búsqueda afectiva sin fin. En el curso del tratamiento, llega a

deshacerse un poco de la influencia fantasmática de ese personaje materno devorante, va a hacer un viraje hacia una conducta casi ascética, descubriendo una vocación de enfermera enteramente consagrada a su trabajo, invirtiendo completamente el peso intacto del insaciable superyo materno, y abordando ahora las cosas de un modo radicalmente diferente.

La errancia puede responder a una problemática psicótica como lo había notado Foville²³ en su célebre artículo "Los alienados migradores". Así, tal joven, en quien una psicosis alucinatoria pudo pasar inadvertida por su entorno durante largo tiempo, permitiéndole conservar sus trabajos sin que nadie aparentemente dudara de algo durante largos periodos, cortados por episodios de "excesos" más o menos extensos, que tenían visiblemente una función terapéutica. El delirio se desarrolló durante largo tiempo sin hacer mucho ruido, centrado alrededor de la idea de que ella era una rata de laboratorio, y que un cierto número de instancias secretas habían decidido experimentar sobre ella; los temas delirantes se agravan, al punto que acosada por tales alucinaciones amenaza con reventarse los tímpanos; se aísla en la habitación de un centro para jóvenes trabajadores, presa del delirio, y deviene cada vez más apragmática; hospitalizada luego de largas negociaciones gracias a un educador en el que ella conservó milagrosamente su confianza, logra salir casi inmediatamente del hospital, haciéndoles creer que sufría crió simple depresión a causa de una decepción amorosa. Reinternada luego de una brutal agravación delirante, va a estabilizarse prestando poderes mágicos a su terapeuta, a quien juzga capaz de detener el complot del cual no dudó un solo instante que continuaba tramándose contra ella. Su delirio está claramente articulado al sentimiento de que la pueden "dejar caer" en el vacío, hacia un ser de deshecho, o más precisa-mente de roedor, lo que la actividad de los educadores durante largo tiempo logró refrenar.

La errancia igualmente puede presentarse en una estructura perversa —quiero precisar que por perversión no signifi-co nada de lo peyorativo como tampoco una connotación-moral, hay que disipar absolutamente toda una serie de malentendidos. Es cierto que, como lo han mostrado los trabajos de Jean Delay sobre André Gide²⁴, o de Raczynmov sobre Maurice Sachs²⁵, tales perversiones son de modo característico el resultado de carencias simbólicas del entorno del sujeto, incluso si, por otro lado, ellas son propias a realizaciones artísticas a menudo muy notables.

Si estas carencias están como esfumadas en los casos más favorables, al punto de no dejar aparecer la figura de "monstruos sagrados", según la expresión de Jean Delay, las más de las veces tratamos sujetos en quienes ésta se traduce en comportamientos de prostitución particularmente perjudiciales, sobre todo en este periodo de epidemia de SIDA.

A menudo se ha puesto en duda que tales sujetos puedan tener una demanda que sea realmente tratable, siendo consideradas las prácticas perversas como un impedimento radical.

Algunos parecen incluso considerar que los sujetos perversos no demandan nada, y que encuentran en sus prácticas perversas la solución de todos sus problemas. En el fondo, si se les cree, los perversos serían los únicos sujetos que no tendrían razón alguna de lamentarse ni de quejarse. Ahí no se trata más que de un punto de vista muy estrecho, por no decir una tontería consumada. Me parece, al contrario, que los practicantes que han encontrado estos sujetos, pueden testimoniar la angustia y el sentimiento de derelicción (***) que aparece tan frecuentemente en ellos. Así, André Gide hablaba de su sentimiento de ser "separado, forcluído", de las violentas crisis de angustia que podían tomarlo (que él

mismo designaba con el término alemán Schaudern)²⁶.

Nuestra preocupación es sobre todo que el destino de estos sujetos sea menos catastrófico, y que el sentimiento de estar condenados, que acompaña frecuente-mente su existencia en nuestros días, no les impida hacer justicia por la necesidad de tener acceso a los cuidados de los que tienen derecho, principalmente cuando son seropositivos.

A través de los diferentes casos que han venido a consultarnos, y' apoyándonos sobre diversos relatos biográficos que disponemos (de escritores como Jouhandeu, Maurice Sachs, André Gide, Montherlant, etc.) parece que podemos contar con diferentes elementos en el momento de la "prise en charge" (***). De un lado, las prácticas perversas (cuando se trata de estructura perversa) tienen a menudo como tela de fondo una derelicción localizada en las relaciones de la pareja prental,' en el sentido de que se le vuelve imposible al sujeto posicionarse con respecto a su sexo: rigor puritano, frialdad glacial y legisladora, angustia a hacer daño a cada instante como la madre de Gide, que no podía descentrar la distracción paterna, y que lo que sólo podía atemperar era el cuidado atento que ponía en la educación de su hijo, en quien toda veleidad de afirmarse como ser sexuado era perseguida, hostigada. En la madre de Maurice Sachs, rechazo masivo de ese hijo así como un rechazo total a hacerle conocer todo aquello que pudiera tocar el ser paterno. En la madre de uno de nuestros pacientes, encontraron una manipulación a cada instante, que en cierto modo agrava la conducta francamente delincuente del padre desvalorizado en tanto que inmigrante.

Nuestra preocupación es sobre todo que el destino de estos sujetos sea menos catastrófico

Según otro sujeto, su madre, abierta y repetida-mente, había expresado el deseo de que su hijo se prostituyese para vengarla y "sonsacar el dinero a los hornbres' . Y de hecho, es en respuesta a estas constelaciones que el deseo va a renacer, en sus constelaciones atípicas. Por ejemplo, en Gide ante "los jóvenes de piel morena bañándose bajo el sol".

Para uno de nuestros pacientes, el deseo renace en un arranque de venganza contra un padre aborrecido, con un anhelo de ser al fin apreciado y amado por sus compañeros. Pero en el fondo, sobre aquello que podemos contar, me parece, incluso en los sujetos más gastados, es con el hecho de que muchos de entre ellos buscan un modo de neutralizar esta maldición parental. Parece que una cierta estabilización se puede esperar de una idealización que relativice esta maldición, y recrear el derecho de existir. Si es cierto como lo exige Freud que, la estructura de la perversión está sujeta a la del fetiche, habría entonces que contar con la posibilidad de una estabilización a través de la elección de un fetiche. Así el encuentro con Madelaine, para Gide, elevada al rango de un ángel al lado de quien el autor de *Et nunc manet in te*²⁷, intervendrá en posición femenina, ha podido taponar los efectos de la maldición del deseo. Entre los periodos de franco vagabundear parece que ciertos mecenas han jugado el mismo rol para Maurice Sachs. Quizás habría que recordar cómo la pederastia durante largo tiempo ha sido practicada como una suerte de ascetismo pedagógico. Podríamos también recordar cuántos han sido los perversos que se han erigido paradójicamente como legisladores²⁸, para así darnos cuenta hasta dónde estos sujetos pueden demandar un punto de anclaje para atenuar, por poco que sea, su deriva.

Así, tal sujeto, prostituído y seropositivo, ha podido después de continuas gestiones

junto al servicio donde venía incesantemente a verificar el estado de su ropa, que dejaba en el depósito, circulando durante largos ratos por diferentes lugares (en el baño, en la alacena), aceptar querer curarse gracias al intenso trabajo de una educadora. Nos parece que esta educadora, con su trabajo atento, corregía los efectos más desfavorables del personaje materno (el personaje de Madelaine para André Gide), permitiendo a este joven sujeto "ocuparse al fin de él mismo" (según su propio decir) en vez de prostituirse en condiciones dramáticas.

A modo de conclusión

Si finalmente el comportamiento de nuestros sujetos "errantes" nos parece que resulta de un entorno simbólico que induce a hacer elecciones forzadas, el impasse en el que se encuentra el sujeto provoca una anulación de todas las formas de intercambio – incluyendo por supuesto los intentos de reinserción social. La cuestión parece ser, en el tratamiento, poder llevar al sujeto de nuevo a su elección en la que se encontró precipitado, y que lo condena, en el fondo, a una suerte de muerte psíquica. Se trata entonces de hacer nacer, de marcar la contingencia ahí donde el sujeto se ve encadenado a una necesidad ciega, en un universo deshabitado y desértico. En tal caso, la errancia tendrá la posibilidad de volver a ser lo que es para cada uno de nosotros: el teatro de su deseo.

* Esta conferencia fue realizada en un coloquio dirigido a educadores que se ocupan de jóvenes adultos prostituidos y toxicómanos

¹ Sleeman, CD. Citado en Jean Baechler (1981), *Les suicides*, Calman-Lévy, París

² Boch y Warburg (1975), *Dictionnaire étymologique de la langue française*, PUF, París

³ De Vaux de Foletier, F. (1961), *Les Tziganes dans l'ancienne France*, Connaissances du Monde

⁴ Geremek, B. (1990), *Les fils de Caïn*, Flammarion

⁵ D'Ormesson, J. (1990), *Histoire du juif errant*, Gallimard

⁶ Knecht, E. *Le mythe du juif errant*, Presses Universitaires de Grenoble, 1977

⁷ Novalis, Henri d'osterdingen, in *Oeuvres complètes*, Chamisso, A. Von, Peter Schlemihl, Aubier

⁸ Dubet, F. (1985), *La galère*, Fayard

⁹ Aichhorn, A. (1971), *Jeunesse à l'abandon*, Payot, París

¹⁰ Abraham, K. (1925), *Histoire d'un chevalier d'industrie*, in *Oeuvres complètes*, Payot, 1966

¹¹ Poe, E. A. (1989), "De l'escroquerie considérée comme un des beaux arts" (primera edición 1843) in *Contes, essais, poèmes*, Laffont

¹² Winnicott, D. W., "Les comportements antisociaux", in *De la pédiatrie à la psychanalyse*, Payot, París, 1976

¹³ Menninger, K. A. (1938) *Man against himself*, Harcourt Broce Jovanovich

¹⁴ Winnicott, D. W. *De la pédiatrie à la psychanalyse*, op. cit.

¹⁵ *Survie et institution: à propos d'une conférence de D.W. Winnicott* in Broca, F., Cremner, D., Kaufman, Y., Vaissermann, A., Wartel, R., Sauvagnat, F., *Psychose et création actualité de l'Ecole anglaise*, GRAPP, París, 1990

¹⁶ Winnicott, D.W., (1952), "Objets et phénomènes transitionnels", in *De la pédiatrie à la psychanalyse*, Payot, París, 1976

¹⁷ Winnicott, D.W. (1956), "La ficelle", in *De la pédiatrie à la psychanalyse*, Payot, París, 1976

¹⁸ Corbin, A., (1987), *Les filles de vocés*; Plan, París

¹⁹ Wedekind, F. (1974), *L'evil de prinemps*, tr. Fra. ; cf. également Sauvagnat, F., *Destins d'adolescence*, Presses Universitaires de Rennes, 1992

²⁰ Wedekind, F., *Ibid*

²¹ Winnicott, D.W., *De la pédiatrie à la psychanalyse*, op. cit.

²² Aichhorn, A., (1964), *Delinquency and Child Guidance*, international university Press

²³ Foville, A., (1875) "Les aliénés voyageurs ou migrants, étude de certains cas de lypémanie" in *Annales médico-psychologiques*

²⁴ Delay, J., *La jeunesse d'André Gide* (dos tomos, Gallimard, 1958)

²⁵ Raczynov, H., Maurice Sochs, Gallimard, 1988

²⁶ Cf. la discusión de este término en la obra de J. Delay (Tomo 1, nota 21)

²⁷ Gide, A., "Et nunc manet in te", in *Carnets*, T.II. Ed. de la Pléiade

²⁸ Cf. principalmente las posiciones "éticas" de Montherlant respecto a las muchachas en flor. Montherlant, H., de "Les leunes filies" in *Oeuvres*, Ed. de la Pléiade

(*) N. de T.: Primera posesión no-yo.

(**) N. de T.: Del verbo derelinquir, des-amparar, abandonar.

(***) N. de T.: Literalmente, hacerse cargo. Se trata de designar la actividad de los educadores, contiene un aspecto "terapéutico" además del aspecto educativo.

Traducción Marina Lusa

Texto publicado en la revista *Registros*. Tomo Verde, año cinco. Buenos Aires

Los trastornos disociales en la Infancia y Adolescencia: nuevas patologías o nuevas respuestas?*

Vivimos una época caracterizada por el culto a lo nuevo, novedad que se impone como exigencia para hacer deseables los objetos de consumo, los proyectos políticos y muchos otros aspectos de la vida cotidiana. Si nos referimos a las personas esa novedad toma el adjetivo de lo joven como rasgo a alcanzar, ideal que sostiene el imaginario de diversas generaciones.

No es de extrañar, por tanto, que cuando revisamos nuestra nosología aparezcan también estos adjetivos para resaltar eso que no funciona en nuestra cultura, indicando así la característica del síntoma como lo que muestra la diferencia entre la promesa del Bienestar, promesa central de nuestra civilización, y sus realizaciones prácticas.

¿Es acaso una novedad que los niños y sobre todo los adolescentes, presenten objeciones a un escenario de presente y futuro donde la discordancia entre los ideales sociales y las instituciones existentes es bien patente? ¿Cómo pensar, en términos de destino subjetivo y social, los itinerarios escolares, familiares, sociales, personales, de muchos jóvenes marcados al inicio por alguna exclusión? ¿Cómo obedecer, si obedecer supone creer, en ese Otro social que descrea de sí mismo y que muestra los callejones sin salida del fundamentalismo nostálgico o el cinismo postmoderno del todo vale?

Estas pinceladas sobre la situación actual nos deben hacer reflexionar sobre la diferencia entre lo estructural como constante del psiquismo y las condiciones históricas donde se despliegan los fenómenos. Es imposible pensar lo nuevo sin lo viejo ya que lo nuevo está siempre en tensión con la repetición de lo mismo. En ese sentido se puede cuestionar si se trata, hoy, de nuevos síntomas o de nuevas formas de respuesta al malestar psíquico y al conflicto social, que tienen un carácter estructural. Junto a los cambios hay también lo atemporal, lo transhistórico del inconsciente que Freud señaló.

Los trastornos de conducta, hoy

Partimos de un consenso entre los profesionales de las diferentes redes de atención (salud, educación, atención social) : los llamados trastornos de conducta (TC) o comportamientos disociales representan uno de los fenómenos más presentes actualmente en la psicopatología infanto juvenil. Y además se trata de cuadros emergentes en la adolescencia con mayor ímpetu y con una serie de efectos y consecuencias colaterales que van más allá de sus implicaciones clínicas y alcanzan el amplio campo de lo social. En este sentido los TC tienen una evidente función sintomática en nuestra civilización como índice de un malestar creciente.

A pesar de ello continúa siendo difícil para los clínicos ponerse de acuerdo en su delimitación diagnóstica y por supuesto la variabilidad en el pronóstico y en las estrategias terapéuticas y de intervención es también notable.

En el ámbito específico de la psicopatología adolescente incluso se plantea el estatuto ambiguo de los signos: suponen una patología o son indicadores de cambios sociales y familiares? : de allí la duda sobre una especificidad del enfoque psiquiátrico.

I. La cuestión del diagnóstico

La primera cuestión: ¿qué valor de uso dar a este diagnóstico genérico de trastornos del comportamiento. Es un hecho que todo síntoma tiene su historia y las clasificaciones

psicopatológicas muestran esa variabilidad tanto en las ausencias que comportan como en las nuevas denominaciones que incorporan. Los trastornos del comportamiento, las alteraciones conductuales y de la personalidad no han sido ajenos a estos cambios.

Desde la psiquiatría clásica, francesa y alemana, donde recibían el nombre de psicopatías y su característica fundamental era la resolución de las descargas de sus tensiones psíquicas vía el acto agresivo, hasta el actual DSM-IV hay todo un recorrido.

En 1930 se introduce el término de Sociopatía (Partridge) que se transforma en 1952 en el DSM-I (APA) en Trastorno de personalidad sociopática. En 1967 Freedman y Kaplan añaden: "...reacción antisocial y asocial". Antes, en 1944, Jenkins y Hewitt ya habían hablado de "reacción infrasocializada Agresiva" para describir los trastornos de conducta en los niños. Posteriormente Kernberg hablará de estados fronterizos donde la patología yoica domina el cuadro: la personalidad límite.

Podemos, pues, extraer dos conclusiones de este recorrido histórico respecto al diagnóstico de los trastornos de comportamiento:

1. Se trata de una etiqueta diagnóstica de identidad "débil" (cambios) e imprecisa: se ve en todo este recorrido una voluntad de "integración" de este diagnóstico fenoménico que hace que incluya cuadros diversos, algunos ya descritos por la psiquiatría tradicional como los maníacos sin delirio de Pinel o los perversos instintivos de Dupré que habla de una etiología constitucionalista-actualizada hoy en la Disfunción cerebral Mínima.

2. Por otro lado el factor común, presente en el origen histórico del término, es la asociación de estos cuadros con fenómenos asociales: delincuencia, criminalidad y con cierta des-subjetivación (falta de escrúpulos y remordimientos) por parte de los sujetos. No se trata de cómo se ve de "enfermedades privadas" (neurosis clásicas) sino de trastornos que interrogan a lo que no funciona en lo social¹..

El propio DSM-IV habla de "patrones permanentes de experiencias subjetiva y de comportamiento que se aparta de las expectativas de la cultura del sujeto..."

La actualidad del diagnóstico viene marcada por las clasificaciones dominantes (DSM-CIE) que en su continua variación confirma la historicidad de este diagnóstico.

Nosotros vamos a adoptar una clasificación minimalista al solo objeto de deslindar algunas categorías que luego interrogaremos. Acordamos, pues, que los trastornos de la conducta pueden agruparse fenoménicamente como:

- reactivos o de ajuste
- secundarios a otros trastornos mentales
- respuestas actuadas que evitan la elaboración mental de las tensiones psíquicas en la constitución de la personalidad

Quizás es en esta última categoría donde clasificaríamos la mayoría de situaciones que son objeto de intervención y preocupación más frecuente en nuestros servicios asistenciales. Se trata de un cuadro que suele debutar en el inicio de la segunda infancia de manera inespecífica, que se muestra persistente en el tiempo y con muchas formas evolutivas.

En cualquier caso esta solución ,que si bien apunta ya algo de la causalidad, continúa sin darnos respuesta a la lógica del problema del que nos ocupamos: los trastornos del comportamiento.

Clínica del vínculo social

¹ El curso impartido por Foucault (1975) en el College de France sobre "Los anormales" es un excelente trabajo para verificar esta conexión y los discursos que la han sostenido desde Morel (teoría de la degeneración) hasta la actualidad

Más allá, entonces, de esta clasificación ad minimum cual sería el hilo conductor de ese conjunto de respuestas y como orientarse en esa heterogeneidad fenoménica?

Los apuntes históricos ya nos dan una pista junto al calificativo de "actuadas": se trata de unas patologías que se caracterizan precisamente como patologías del acto y cuyo escenario principal es el entorno escolar, social y familiar. Se trata de respuestas haloplásticas, esto es, dirigidas al exterior haciendo así del paso al acto el paradigma conductual. Respuestas que se sintomatizan en las fallas que introducen o destacan en el vínculo social.

Situémonos, pues, en la perspectiva de una clínica del vínculo social que nos permita ver más allá de los fenómenos para tratar de entender su lógica. Para eso propongo introducir un concepto psicoanalítico elaborado por Jacques Lacan² a partir de la obra freudiana: el discurso. No es un concepto exclusivo del psicoanálisis, si bien su formulación si le es específica.

Este concepto tiene su historia también que empieza en 1921 con la publicación del texto de Freud sobre "Psicología de las masas y análisis del yo". Allí Freud se pregunta por los vínculos sociales (de la pareja a la multitud). ¿qué hace que dos o más sujetos se junten? Su respuesta contraviene las teorías de la psicología social de la época: no se trata del mero interés, aunque no lo niega como factor, sino de algo más primario: el amor, la libido como motor del vínculo.

Pero ese amor ¿cómo se hace operativo?. Aquí disecciona, con su peculiar estilo analítico, la lógica colectiva homologa a la individual y esto le lleva a destacar como elemento fundamental de esas lógicas la función del ideal, sea encarnada en un líder o en una idea rectora. Lo que de verdad tiene poder para el sujeto, lo que le sugestiona son las palabras. Esta eficacia de lo simbólico es posible porque el sujeto es un ser de lenguaje. Su dependencia (alienación) primordial de esas palabras que le vienen del otro es lo que justifica su respuesta en términos de identificación. En el principio era el verbo...

Plantea así la génesis del vínculo como una dialéctica del Sujeto al Otro que se desarrolla entre dos extremos opuestos: por un lado, el sujeto del inconsciente que nace falto de una identidad³ Esta falta-de-ser le lleva a identificarse como una forma de subsanar esa carencia, pero hasta cierto punto esa falta nunca se puede colmar del todo. Freud dice que si el sujeto se asocia lo hace para ser reconocido por el Otro, para que de esta manera cuente para ese Otro. De ahí que sus identificaciones vayan evolucionando en paralelo a los cambios que experimentan las figuras de ese Otro (madre, hermanos, profesores, mujer,..), modulan sus respuestas progresivas a la pregunta del millón: ¿qué soy yo para el (deseo del) Otro?.

Por otro lado y junto a esta identidad variable⁴, la identidad más permanente de un sujeto está relacionada con lo que podemos llamar su síntoma principal, que introduce una constancia en su vida bajo la forma de mecanismos de repetición muy tenaces, basados en algunas de las identificaciones más fundamentales que se han ido produciendo en la vida, desde la primera infancia. Identificaciones que condicionan, por su fijeza y determinación, las posibilidades de cambio identitario que a veces se plantean como ilimitadas⁵.

Es decir que la "solución" al problema de la identidad (ser) que cada sujeto encuentra debería entenderse como una forma de estabilización entre estos dos extremos inconciliables (la falta de ser y un ser sintomático) que introducen una tensión en la vida de la persona.

² El desarrollo de este concepto en Lacan se puede rastrear especialmente en su Seminario titulado "El reverso del psicoanálisis"

³ Para el psicoanálisis no hay un innatismo del sujeto. Este se produce a partir de la interacción con el Otro. Esta idea esta ya presente en Freud y puede también observarse a partir de los trabajos de Spitz sobre el síndrome de hospitalismo

⁴ Identidad hoy más variable que nunca a partir del sujeto multifrénico postmoderno que basa su identificación en las conexiones más que en los atributos esencialistas racionales tal como plantean autores contemporáneos como K. Gergen (Gergen,K. (1992). *El yo saturado. Dilemas de identidad en el mundo contemporáneo*. Barcelona:Paidós)

⁵ En este sentido el psicoanálisis discreparía de algunos autores modernos que plantean – como es el caso de Giddens- una capacidad de cambio implícita en su concepto de Reflexividad casi ilimitada.

Lacan profundiza en esta idea y define el concepto de discurso como el vínculo social, esto es como "una manera particular de ordenar los elementos en juego (sociales, políticos, culturales, individuales,..) que permite así fundar la realidad (construcción social de la realidad) y otorgar un lugar al sujeto/individuo en esa realidad creada". Los TC como otros aspectos de la realidad cotidiana (la Infancia, los Inmigrantes, la Mujer,..) no existen fuera del discurso que sobre ellos se construyen y los hacen así existir.

El discurso es pues un marco regulador que le permite a un sujeto insertarse en una realidad, es su vínculo. Su operatividad se basa en 3 efectos ya anticipados por Freud:

- Efecto de identificación al que nombra como S1. Son esas identificaciones primordiales a las que Freud se refería y que a la vez que representan al sujeto (trabajador, homosexual, paria-desecho, Patriota, Pureza étnica) lo someten a su dominio-amo. Contra mas inconscientes mas eficaces. En cualquier caso proporciona al sujeto una identidad.
- Efecto de significación al que designa con S2, es el conjunto de creencias y relatos que producimos a partir de los significantes fundamentales y que tienen un valor explicativo, ideológico que justifica nuestras actitudes y conductas⁶
- Efecto de goce que implica una satisfacción placentera o molesta. La adicción al trabajo implica una satisfacción pulsional contraria al placer pero tiene algo de inevitable. Toda identidad se liga al goce (vascos-comida, arabes-sexo, victima-sufrimiento) e insisto que goce debemos tomarlo como aquello que se caracteriza por el empuje hacia la infinitud, lo que no se detiene porque requiere un circuito de satisfacción permanente .

El cuarto elemento que es el \$ mismo aparece como un sujeto inconsciente: no es requisito imprescindible saber a que discurso esta uno sometido para que este opere. Dios es inconsciente, no esta muerto. A diferencia de las investigaciones sobre el genoma humano y de las posibilidades que la ciencia proyecta en la obtención fácil de un mapa genético de cada uno de nosotros, el mapa significativo de un sujeto requiere de un trabajo propio en el marco de una experiencia analítica.

Una vez introducido este concepto tratemos de usarlo para nuestro tema: ¿qué clase de discurso podemos pensar como vigente en relación a los TC, teniendo en cuenta la perspectiva de la clínica del vínculo social?

Y para ello quiero introducir una viñeta clínica de un muchacho de 12 años que podemos incluir en esta categorización de los trastornos de conducta o del comportamiento.

X. nació en la cárcel donde su madre, extranjera, ingresó al ser detenida con un alijo de droga que pretendía introducir en nuestro país. X.. permaneció con ella sus dos primeros meses hasta que fue acogido por una familia colaboradora de la cárcel, sin que el proceso de este acogimiento fuera el que técnicamente consideramos adecuado actualmente. Esta familia tenía un bebe de la misma edad que X. con el que este creció y compartió la vida familiar.

Cuando tenía 7 años fue devuelto a la Dirección General de Atención al Menor por esta familia ya que según explicaron "no podían con él". Tiempo más tarde se hizo patente el rechazo inicial y persistente del acogedor ante esta iniciativa de su esposa. X. fue pues internado en un Centro Residencial de Acción Educativa donde todavía reside y durante estos años hubo otro intento, también fallido, de acogimiento familiar. En este caso no llego a concluir el proceso de acoplamiento ya que el acogedor, un hombre solo, esperaba un niño "deficitario" y no un niño inteligente y demasiado avisado. X. ha mantenido contactos regulares con su primera acogedora y con su madre que lo visita irregularmente. Esta mujer salió de prisión y paso a ejercer la prostitución haciendo partícipe a X., como espectador, de algunas de sus relaciones sexuales.

X. tiene una teoría/creencia sobre su ser: "yo -dice- soy una mierda porque he nacido por el culo de mi madre". Esta idea de resto, objeto de desecho, aparece también en uno de los síntomas más intolerables para su primera familia acogedora: X. solía cagarse en el jardín de la casa.

⁶ ES interesante consultar el trabajo de Concepción Fdez. Villanueva sobre los jóvenes racistas (Fdez. Villanueva, C. (1998) Jóvenes violentos. Barcelona: Icaria)

- Vemos ya aquí como en el principio de la conducta de estos chicos hay un sentimiento de inhumanidad, una dificultad que precariza su sentimiento de la vida: ¿qué son ellos para el otro? ¿cómo responder a eso con una metáfora del amor y no como invita el espíritu de la época: un resto, la escoria?. A esa pregunta no suceden respuestas sintomáticas como el neurótico sino una certeza de destino. Tenemos ya de entrada un efecto de identificación en negativo (excluidos) aunque en la fenomenología encontremos semblantes maníacos de omnipotencia que las velen. Efectos que inducen a estos chicos a encarnar, dar cuerpo, a esos significantes amos.

Sigamos con la viñeta. X. ha ido progresivamente aumentando sus pasos al acto que incluyen desde robos, mentiras, quema de papeles y otros objetos encerrado en el WC, conductas que le aseguran el rechazo generalizado, tanto de sus compañeros como de los adultos que están con él.

- Aquí podemos detenernos para comentar esta evolución que se observa una vez que en la adolescencia aparece la ruptura con lo infantil y sus objetos de dependencia aparece la imposibilidad de rectificar esa creencia de destino y se repite en lo real –sin elaboración posible- el fracaso de una creación (metáfora) que terapéutica el goce de la falla. Es decir que ese saber articulado, esa subjetivación que podría modular la relación a ese Otro mortífero o abandonico brilla por su ausencia, faltan las palabras, los efectos de significación. Eso se ve bien en los intervalos de la manía (desvitalización, fragmentación, melancolía) y en la inhibición al saber que presentan estos chicos, a pesar que muchos de ellos tienen un buen nivel intelectual.

X. a pesar de un CI alto no consigue obtener el rendimiento escolar que se esperaría de él. provoca continuos conflictos en las escuelas que lo convierten así en un fracasado escolar. Por otro lado sus problemas de comunicación son notables: habla poco y casi nunca es capaz de añadir alguna reflexión personal a lo que le sucede dejando los actos sin significación subjetiva, como si viera pasar su vida por delante y él permaneciese fuera de la escena.

Finalmente destacamos algo de sus condiciones de goce. Hay una fijación preferente en lo relativo a la oralidad que como sabemos es la primera erogoneización de un bebe, a partir de la alimentación que recibe del otro. X. presenta una gran voracidad en las comidas debiendo ser frenado constantemente por sus educadores. Ha habido incluso algún episodio esporádico -por el momento- de contactos sexuales con otros compañeros donde el recurso a lo oral ha estado presente como vector de su satisfacción. Uno de los recuerdos que él tiene de los dichos de su madre y que explica a sus educadores es que ella le contaba el hambre que había llegado a pasar en su país antes de venir a España.

- Vemos aquí y en general en estos chicos, como el goce, su satisfacción pulsional, aparece con un rasgo de exceso, relacionado a su significación de desecho y la imposibilidad que tienen para articular un relato razonable a su alrededor. Aparece entonces como velo la efusión narcisista de victoria sobre el destino, reforzada por la violencia y el tóxico. Conductas que tienen como finalidad huir -motrizmente- de sentimientos intensos de angustia producida por fenómenos psíquicos diversos. La satisfacción pulsional aparece así ligada al sadismo de la agresión, al hacerse ver ante la mirada del otro, a la mortificación que comporta el tóxico o las conductas de riesgo. Se trata de conductas que no tienen otro sentido que el goce que comportan y que ante esta inercia des-regulada (inoperancia de la castración familiar) muchas veces sólo la muerte (autólisis, accidentes) hace de freno de esa errancia.

Podemos pues plantear la hipótesis de que estos TC tienen algo de suplencia fallida al problema del ser. Su presentación como problemas conscientes (TC) aporta una "solución" al conflicto inconsciente (función de desconocimiento y protección). El sujeto se afirma –como falso ser- en el "yo no pienso" que le permite ignorar lo que él es para el Otro (resto). En la adolescencia tenemos además la particularidad del efecto grupal: la máscara del grupo ⁷hace

⁷ Como señala Maffesoli la ética aparece como el resultado de un hábito común (en Maffesoli, M. (1990) El tiempo de las tribus. Barcelona:Icaria)

al sujeto, le aporta (ritual, indumentaria) una versión sobre el deseo y el goce, se ofrece como referente identitario y vehículo de tránsito entre lo privado familiar y lo público social .

Esta salida por la identificación grupal en la perspectiva de fundar algo así como una comunidad imaginada tiene sus límites. Cuando ese hacerse representar falla (impase de la ficción) se produce el paso al acto , muchas veces violento ya que la propia dinámica de estos grupos (intensidad del vínculo e ideología justificativa) refuerzan la identidad mediante el uso de la violencia como forma de vínculo habitual, violencia que golpea esa tesis justificativa según la cual, los otros (inmigrantes, otros grupos rivales) tienen lo que yo no tengo (mujeres, dinero, trabajo).

El paso al acto aparece así como su forma princeps de dirigirse al Otro.

Hay algo aquí sintónico con la época: la cultura anestésica, evitadora de los duelos, que trata de borrar (vía fármacos, consumo, psicologización) los signos de pérdida resuelve esa falta de elaboración de la pérdida en el paso al acto. De allí que podamos pensar estas patologías y su prevalencia actual como un signo de época, al menos en sus manifestaciones, en esas formas de goce sin Otro (derecho al goce como máxima) . Por eso analizar el contexto actual de la subjetividad moderna parece esencial para entender algo de este asunto.

II. ¿Cómo orientarse, pues, a partir de esta definición del problema y de las implicaciones, más allá de los aspectos clínicos y subjetivos?. ¿Cómo evitar o paliar los efectos de segregación ya presentes en la etiqueta de intratables que se les aplica a menudo?.

Quizás hay un punto de acuerdo, a lo mejor forzado por la necesidad tras una larga etapa de desconocimiento interdisciplinar: son fenómenos que requieren siempre una estrategia colectiva en su abordaje ya que las soluciones unilaterales (sean educativas, clínicas o sociales) se ven siempre abocadas al fracaso.

Objetivos:

Un primer objetivo de la intervención es sin duda prevenir que el curso de los procesos mentales de estos chicos, en su interacción con el entorno, puedan conducir a una mayor desestructuración. No es desdeñable este esfuerzo de prevención secundaria

Por otro lado se trata de transformar las conductas actuadoras en otras conductas que les permitan un desarrollo del pensamiento: hacer de esos actos algo sintomático que les plantee una mínima interrogación. Colaborar a dar una significación distinta a esa creencia de destino que detenga la errancia del sujeto. Un efecto de significación que vaya parejo de una identificación más razonable que les permita articular las significaciones personales que presiden su mundo con las demandas del mundo externo (convivencia). Otro límite que no sea el paso al acto metonímico. De allí la importancia del trabajo clínico (no equivalente a la intervención directa siempre)

En relación a los profesionales, el desafío es promover entre ellos una mejor comprensión de las respuestas conductuales de estos chicos, del malestar subjetivo que las determina y de su forma de actuar buscando conjuntamente ayudas y estrategias para la evaluación, prevención y tratamiento ya que el examen clínico tradicional es vivido por ellos como una relación de poder inaceptable

Por lo que hace a los padres y en relación a las dos salidas (rechazo/complicidad) habituales como respuesta a la herida narcisista que implica la consulta por los hijos y condicionadas por sus limitaciones y su vínculo (patológico) con los hijos: significar en el contexto familiar las conductas del niño/adolescente. Construir otra idea del hijo y de su malestar. Que cada uno de los padres encuentren su lugar, la posición subjetiva desde donde puedan hacerse cargo de lo que piensan y dicen.

Estrategias

Las estrategias que pueden permitir alcanzar estos objetivos son variadas e incluyen desde las modalidades clínicas y/o educativas tradicionales hasta los dispositivos mixtos de atención de los que luego nos hablarán los colegas aquí presentes.

Yo me referiré para terminar a un modelo operativo en el que pueden integrarse las diferentes modalidades de intervención individuales, grupales o institucionales: el trabajo en red.

Un modelo que parte de 3 supuestos básicos:

- Epistémico: el saber es una producción colectiva que parte de una axioma simple: en el principio de la intervención hay un no saber, un vacío alrededor del cual podemos conversar teniendo presente el saber propio de los implicados. No partimos del saber de los profesionales⁸ sino que ponemos en primer plano y en el centro de la conversación el síntoma, aquello que no va y nos interroga a todos.
- Metodológico: la articulación de saberes de las diferentes disciplinas bajo ese supuesto epistémico permite construir una representación compartida sobre la problemática del niño y su familia, así como de los criterios de intervención redistribuyendo funciones y responsabilidades. Esta exigencia hace caducos paradigmas más cercanos a una suerte de multiculturalismo profesional donde se trata de sumar actuaciones sin dar cuentas al otro. Por ello apostamos por un trabajo transversal que va más allá de la simple coordinación.
- Ético: la participación de todos como principio axiomático. El principio de autoridad surge de la aceptación de lo que hace límite para cada uno, así como de las oportunidades que se crean bajo la forma de invenciones sintomáticas (subjetivas y profesionales).

Este modelo hoy ya no es una utopía porque empezamos a tener una cierta experiencia de su implementación. Me referiré brevemente a la experiencia que desarrollamos en el dto. de Horta-Guinardo desde hace más de dos años. Se trata de un proyecto al que nombramos como Interxarxes y en el que participan la práctica totalidad de servicios públicos y algunos privados dirigidos a la infancia y adolescencia, desde la red sanitaria, educativa y de atención social.

Es un proyecto que trata de fomentar entre los profesionales una práctica de red en situaciones de problemáticas diversas, muchas de las cuales se incluirían en la temática hoy tratada.

Sin entrar en el detalle del proyecto quiero destacar algunas cuestiones, a modo de primera conclusiones y enseñanzas que hemos obtenido:

1. la consideración del marco institucional, por tanto del papel de sus responsables institucionales como un elemento estratégico clave para la viabilidad del proyecto. Sólo así se puede incidir en la gestión del tiempo y de los recursos.⁹
2. la promoción de espacios amplios de debate e información mutua entre servicios como claves para garantizar la corresponsabilidad en la intervención¹⁰
3. la centralidad del caso y de sus límites como punto de encuentro de los saberes y de la reflexión compartida.¹¹
4. sostener la idea de proceso, de flexibilidad en el método y la lógica temporal (continuidad) que implica, sobre todo en un momento de productivismo asistencial

⁸ Lo que autores como Giddens o Beck denominan el saber de los "sistemas expertos"

⁹ En este sentido el proyecto Interxarxes contempla la existencia de un Consell Assessor presidido por la regidora del distrito y en el que figuran representantes de todos los departamentos implicados, tanto de la Generalitat de Catalunya (Justicia, Benestar Social, Sanitat i Ensenyament) como del propio Ajuntament de Barcelona (distrito de Horta-Guinardó y Sector de Serveis Personals)

¹⁰ Anualmente se realiza una Jornada a la que son invitados los profesionales de las diferentes redes de atención asistiendo cerca de unos 140 (maestros, médicos, enfermeras, trabajadores sociales, psicólogos, psicopedagogos, educadores sociales,..) y durante el año 2002 se viene realizando un Seminario de Actualización de Servicios en el que se analiza, uno por uno, cada uno de los servicios participantes

¹¹ Las sesiones conjuntas de análisis de casos son un espacio privilegiado del proyecto.

5. mantener, aunque de momento como horizonte a medio plazo, la articulación de esta red profesional con las redes cívicas en base a proyectos de investigación/acción como una exigencia de compromiso profesional y cívico.

*Quiero agradecer a la Fundación Nou Barris su invitación a la V Jornada de Debat sobre “Els trastorns del comportament” celebrada en Barcelona, octubre 2002, fuente de estas Reflexiones.

José Ramón Ubieta

Psicoanalista. Psicólogo SSAP Ajuntament de Barcelona.